

II. Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu

23-24 KASIM 2024

Bildiri Özetleri Kitapçığı

ISBN: 978-625-8278-52-1

II. Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu

23-24 KASIM 2024

Bildiri Özetleri Kitapçığı

II. Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu,
TÜBİTAK 2223-B Yurt İçi Bilimsel Etkinlik Düzenleme Programı tarafından
desteklenmiştir.

ISBN: 978-625-8278-52-1

II. Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu

Editörler:

Gözde KIRAL UÇAR

Betül KANIK

Erkin SARI

Gamze ÖZDEMİR PLANALI

Dizgi:

Betül KANIK

Erkin SARI

Özgür UÇAR

Kapak Tasarımı:

Özgür UÇAR

ISBN: 978-625-8278-52-1

Bu çalışmanın yayın hakları Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Psikoloji Bölümü bünyesinde bulunan EnviPsy RG & Lab adına Sempozyum Düzenleme Kuruluna aittir. Yayınlanan içeriğin sorumluluğu yazarlara aittir. Yayıncının izni olmaksızın kitabın hiçbir bölümü, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da diğer yöntemlerle çoğaltılamaz, dağıtılamaz, yayınlanamaz.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Psikoloji
Bölümü

EnviPsy RG& Lab

Terzioğlu Yerleşkesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi 17100,
Merkez, Çanakkale

Türkiye

EnviPsy RG & Lab © 2024

Değerli Katılımcılar,

Ülkemizde çevre ve iklim değişikliği konularını odağına alan ilk ulusal psikoloji etkinliği olan Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu'nun ikincisini gerçekleştirmiş olmaktan ve paylaşmaktan dolayı çok mutluyuz.

İklim değişikliğinde insan etkisinin kanıtlanması, insanlığın karşı karşıya kaldığı en kapsamlı krizlerden biri olan iklim kriziyle, yalnızca iklim ya da çevre bilimleriyle değil; ancak disiplinlerarası bir yaklaşımla mücadele edilebileceği fikrini güçlendirmiştir. Şüphesiz psikoloji disiplininin bu kavrayışın geliştirilmesindeki payı elzemdir.

90'ların sonu ve 2000'lerin başında insan davranışını anlamak ve teşvik etmek için psikoloji bilgisinin imkanlarına odaklanma amacı taşıyan psikoloji alanından bir grup akademisyen bir araya gelerek doğal dünyanın korunmasına, insanlar ve doğanın geri kalanı arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasına odaklanan koruma psikolojisi olarak çevirebileceğimiz conservation psychology alanını tanımlamıştır. Sonuç olarak, bu tanım APA tarafından da kabul edilmiş ve APA'nın 34. Bölümü "Society for Environmental, Population and Conservation Psychology" olarak değiştirilmiştir. Böylece sınırları genişleyen ve insan dışı doğa kapsamı daha netleşen APA'nın 34. Bölümü'nden hareketle ve psikolojinin alt disiplinlerinin sunduğu zenginliği izleyerek ülkemizde de çevre davranışı, iklim değişikliği, insan ve insan dışı doğa arasındaki karşılıklı ilişkileri odağına alan araştırmaların çoğaltılması ve yaygınlaştırılması amacıyla çıktığımız bu yolculukta, bu sempozyum önemli bir yer teşkil etmektedir.

Bu alanda çalışanlar için bir çatı olmasını dilediğim Çevre Psikolojisi araştırma grubunun bir etkinliği olarak gerçekleştirilen Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu'na bu yıl da Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Psikoloji Bölümü bünyesinde bulunan Çevre Psikolojisi Laboratuvarı (EnviPsy -Lab) ev sahipliği yapmıştır ve bu kıymetli etkinliğin ikincisinin gerçekleşmesi sempozyumun gelenekselleşmesi yolunda atılmış önemli bir adımdır.

Düzenleme kurulunda benimle birlikte bu etkinliğin hazırlanmasında sorumluluk yüklenen hocalarım, Erkin Sarı, Betül Kanık, Gamze Özdemir Planalı, Ceren Hıdıroğlu Ongun, Mehmet Karasu, Hilal Peker Dural, Derya Hasdağ, Meryem Kaynak Malatyalı'ya ve düzenleme kurulundaymışcasına bize destek veren Özgür Uçar'a verdikleri zaman ve emek için çok teşekkür ediyorum. Ayrıca, Bilim Kurulumuzda yer alan ve bildirilere hakemlik yaparak desteklerini bizden esirgemeyen tüm kurul üyelerimize ve son olarak TÜBİTAK'a desteklerinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Çevre ve iklim değişikliği konularını odağına alan yeni etkinlerde görüşmek dileğiyle!

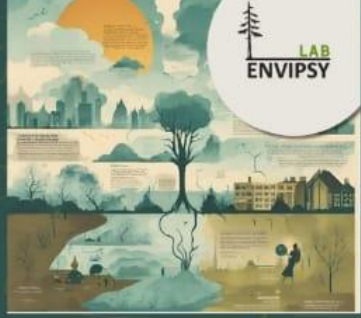
Düzenleme Kurulu adına,
Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı
Doç. Dr. Gözde KIRAL UÇAR

Sempozyum Bilim Kurulu üyelerimizden Dr. Öğr. Üyesi Pınar ELMAS Hocamızı kaybetmenin derin üzüntüsü içindeyiz.

Kendisini sevgi ve özlemle anıyoruz.

II. PSIKOLOJİDE ÇEVRE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ÇALIŞMALARINI SEMPOZYUMU

23-24 KASIM 2024

PROGRAM

23/11

ACILIS KONUŞMALARINI

10.45-11.00

Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart
Üniversitesi Rektör

Prof. Dr. Onur ÖZBEK
ÇOMU, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Dekan

Doç. Dr. Gözde KIRAL UÇAR
Sempozyum Düzenleme Kurulu
Başkanı

1. OTURUM

11.00-12.00

Oturum Başkanı: Hilal Peker-Dural

Uçurumu Kapatmak Çevre Baskı
Davranışta Psikolojik Mesale ve Kişisel
Normların Rolü
Mehmet Karasu (Sorumlu Yazar),
Betül Kanık, Hilal Peker-Dural

Çevre Yanlısı Davranışlarda Dinamik
Normun Etkiliğinin İncelenmesi
Tuğçenur Elio, Erim Utku Kığıkpazulu
(Sorumlu Yazar), Serap Altıntaş

Ahlaki Gelişime Öçeğinin Türkçede
Geçerlilik ve Güvenirliğinin Test Edilmesi
Keşer Bereket (Sorumlu Yazar),
Muhammed Hüseyin Gütekin, Fatih
Köseoğlu, Sevim Cesur

Ahlaki, Din, Kültürel ve Ekonomik Bir
Tehdit Olarak "Veg"lar: Bir Ölçek
Geliştirme Çalışması
Fatih Köseoğlu (Sorumlu Yazar), Keşer
Bereket, Muhammed Hüseyin Gütekin,
Sevim Cesur

12.00-12.10 ARA

PANEL/III

11.00-12.00

Moderatör:
Özgür Uçar

Ben Kırılığın
Emre Keyuncu
Ankara Üniversitesi,
Felsefe Bölümü

Ekosozyal Krizlerin Gölgesinde:
Eleştirel Erkeklik Çalışmalarında
Yeni Bir Alan Olarak Ekoloji ve
Erkeklikler Üzerine Tartışmalar

Mehmet Bozok
Maltepe Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü

İklim Değişikliği ve Mevsimlik
Tarım İşçiliği: Çifte Maruziyet
Ethemcan Turan
Groningen Üniversitesi,
Çevresel Planlama

12.00-12.15 ARA

3. OTURUM

12.15-13.00

Oturum Başkanı: Erkin Sarı

Çevre Yanlısı Katılımın Teşviğinde ve
Doğayla Temasta Duygular
Sineem Yaşar Sarı (Sorumlu Yazar),
Erkin Sarı

Eko-Duygulan Olçen Mevcut Araçların
Sistemata Bir İncelenmesi
Fulya Kırmır Aydınlı (Sorumlu Yazar),
Maral Jüarez Costelan, Nilab Hakim,
Pelin Güç, A. Berfu Ünal, Kılınçdağ
Ağayay-Kabirwa, Adriana Peres
Fortie, Marie E. Rojas-Russell, Valentina
Galfo

Eko-Anksiyete Ne Zaman İşlevsel Hala
Gelir? Bilişsel Abartma Tarzı ve Kontrol
Edilemezliğe Toleransın Düzenleyici
Rolleri
Ayşe Altın Atalay (Sorumlu Yazar),
Ceren Özkökdü, Başak Çerçiz, Naz King

13.00-14.00 ÖĞLE ARASI

PANEL/I

12.10-12.45

Moderatör:
Ceren Hidiroğlu Ongun

İklim Değişikliğinin Nörolojik
Etkileri ve Çevresel Sinirbilim

Derya Durusu Emek Savaş
Dokuz Eylül Üniversitesi,
Psikoloji Bölümü

12.45-13.45 ÖĞLE ARASI

4. OTURUM

14.00-15.00

Oturum Başkanı: Betül Kanık

Tardağ ve Hayvan Buluşma Hastalık
Vektörlerine Yönelik Seçilmiş Pekiştirme
Evrimsel Uyumuzun Perspektifinden Bir
İnceleme
Sezer Bengülçiller (Sorumlu Yazar),
Mert Tokozel

Ekolojik Refah Öçeği: Türkiye Üyarlama
Çalışması
Muhammed Hüseyin Gütekin (Sorumlu
Yazar), Fatih Köseoğlu, Keşer Bereket,
Sevim Cesur

Türkiyede Çiftçilerin Psikolojik Sağlamlık
ile Çevre ve Doğaya Olan Vazme
Düzeyleri
Fatma Nur Dalu (Sorumlu Yazar)

15.00-15.05 ARA

PANEL/II

14.45-15.45

Moderatör:
Derya Hadağ

İnkârın Dayanılmaz Hafifliği
Gözde Kiral Uçar
Çanakkale Onsekiz Mart
Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Bilimsel Alandan Günlük Yağama:
İklim Değişikliği, Sosyal
Temsillerinin Toplum İçindeki
Üretimi, Yapısı ve Dönüşümü

Gamze Ödemir Planalı
Çanakkale Onsekiz Mart
Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Sosyal Kimlik Süreçleriyle İklim
Mücadelesinde Yeni Yollar
Mehmet Karasu
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Psikoloji Bölümü

2. OTURUM

15.45-14.30

Oturum Başkanı: Meryem Kaynak Malatyalı

Ekolojik Kimlik ve Ekolojik Ayak İzi
Farkındalığının Çevresel Davranış ile
İlişkisinde Minimalist Yaşam Tarzının
Rolü
Pinar Elmas (Sorumlu Yazar),
Uluk Özara

Ekolojik Kayırma Davranışlarını
Yardımadada Ekolojik ve Sosyal Başlıkların
Yönelimi ile Çevreye İlişkin Tutumların
Etkisi
Seher Karasu (Sorumlu Yazar),
Hilal Peker-Dural

Yağlı Zihinler, Gri Dünya: İklim
Değişikliği Temsillerinin Sosyo-Bilişsel
Anlizi
Kumsal Altürk (Sorumlu Yazar),
Zeynep Talat, Mehmet Karasu

14.30-14.45 ARA

KAPANIS OTURUMU

15.05-15.30

DÜZENLEME KURULU VE KATILIMCILAR

Düzenleme Kurulu Başkanı

Doç. Dr. Gözde KIRAL UÇAR

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Derya HASBAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Ceren HİDROĞLU ONGUN

Dr. Öğr. Üyesi Hilal PEKER DURAL

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KARASU

Dr. Öğr. Üyesi Meryem KAYNAK MALATYALI

Arş. Gör. Dr. Erkin SARI

Arş. Gör. Dr. Gamze ÖZDEMİR PLANALI

Arş. Gör. Betül KANIK

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ayşın DOĞAN (İzmir Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacer HANCI (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Prof. Dr. Özden YALÇINKAYA ALKAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Pinar TOSUN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Sevim ÇEBUR (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Çağrı Temuçin ÜNAL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Göklem TEKEMLİK (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Meral GÖZLÜ YALÇIN (Bielefeld Üniversitesi)

Doç. Dr. Nagihan YAŞDEMİR (Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Melin KARAKUŞ AKALIN (Doğu Akdeniz Üniversitesi)

Doç. Dr. Zeynep YILMAZ KÖKDEMİR (Baskent Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır DANIŞ KAYNAK (İTÜ Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bangi ÜNAL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ebru AKUN KAÇAR (Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hayal YAVUZ GÖZE (Hacettepe Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIRIMER AYDINLI (Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep YALÇIN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Pinar ELMAS (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Beda İRZİ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serra ŞANDOR (İstanbul Medeniyat Üniversitesi)

KURULLAR

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Doç. Dr. Gözde KIRAL UÇAR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Derya HASTA (Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ceren HİDİROĞLU ONGUN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hilal PEKER DURAL (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KARASU (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Meryem KAYNAK MALATYALI (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Erkin SARI (Selçuk Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Gamze ÖZDEMİR PLANALI (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Arş. Gör. Betül KANIK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Aysun DOĞAN (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacer HARLAK (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Prof. Dr. Özden YALÇINKAYA ALKAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Pınar TOSUN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Sevim CESUR (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN (Bielefeld Üniversitesi)

Doç. Dr. Nagihan TAŞDEMİR (Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Üyesi Zuhale YENİÇERİ KÖKDEMİR (Başkent Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bağdat DENİZ KAYNAK (TED Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bengi ÜNAL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Çağrı Temuçin ÜNAL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ebru AKÜN KAÇAR (Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hayal YAVUZ GÜZEL (Hacettepe Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIRIMER AYDINLI (Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Göklem TEKDEMİR (İstanbul Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Melikenaz YALÇIN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Pelin KARAKUŞ AKALIN (Doğu Akdeniz Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Pınar ELMAS (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Seda ERZİ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serra ŞANDOR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
DR. ÖĞR. ÜYESİ PINAR ELMAS ANISINA.....	4
KONGRE PROGRAMI	5
KURULLAR	6
İÇİNDEKİLER	7
OTURUM 1	9
Uçurumu Kapatmak: Çevre Dostu Davranışta Psikolojik Mesafe ve Kişisel Normların Rolü	10
Çevre Yanlısı Davranışlarda Dinamik Normun Etkililiğinin İncelenmesi	12
Ahlaki Genişleme Ölçeği'nin Türkçe'deki Geçerlilik ve Güvenirliğinin Test Edilmesi	15
Ahlaki, Dini, Kültürel ve Ekonomik Bir Tehdit Olarak Veg*nlar: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması	18
PANEL 1	21
İklim Değişikliğinin Nörolojik Etkileri ve Çevresel Sinirbilim	22
OTURUM 2	24
Ekolojik Kimlik ve Ekolojik Ayak İzi Farkındalığının Çevreci Davranış ile İlişkisinde Minimalist Yaşam Tarzının Rolü	25
Ekolojik Kayırma Davranışlarını Yordamada Ekolojik ve Sosyal Baskınlık Yönelimi ile Çevreye İlişkin Tutumların Etkisi	28
Yeşil Zihinler, Gri Dünyalar: İklim Değişikliği Temsillerinin Sosyo-Bilişsel Analizi	31
PANEL 2	35
İnkârın Dayanılmaz Hafifliği	36
Bilimsel Alandan Günlük Yaşama: İklim Değişikliği Sosyal Temsillerinin Toplum İçindeki Üretimi, Yapısı ve Dönüşümü	39
Sosyal Kimlik Süreçleriyle İklim Mücadelesinde Yeni Yollar	42
PANEL 3	44
Ben Kirliliği	45
Ekosozyal Krizlerin Gölgesinde: Eleştirel Erkeklik Çalışmalarında Yeni Bir Alan Olarak Ekoloji ve Erkeklik Üzerine Tartışmalar	46
OTURUM 3	47
Çevre Yanlısı Katılımın Teşviğinde ve Doğayla Temasta Duygular	48
Eko-Duyguları Ölçen Mevcut Araçların Sistemantik Bir İncelemesi	52

Eko-Anksiyete Ne Zaman İşlevsel Hale Gelir? Bilişsel Abartma Tarzı ve Kontrol Edilemezliğe Toleransın Düzenleyici Rollerine.....	56
OTURUM 4.....	59
Türdeş ve Hayvan Bulaşıcı Hastalık Vektörlerine Yönelik Seçici Dikkat: Evrimsel Uyuşmazlık Perspektifinden Bir İnceleme	60
Ekolojik Refah Ölçeği Türkçeye Uyarlama Çalışması.....	64
Türkiye’de Çiftçilerin Psikolojik Sağlıkları ile Çevre ve Doğaya Önem Verme Düzeyleri	67

OTURUM 1

(23 Kasım 2024, 11:00-12:00)

Oturum Başkanı: Hilal Peker Dural

Uçurumu Kapatmak: Çevre Dostu Davranışta Psikolojik Mesafe ve Kişisel Normların Rolü¹

Mehmet KARASU², Betül KANIK³, Hilal PEKER DURAL⁴

İklim değişikliğine ilişkin psikolojik mesafe algısı ve kişisel normlar, çevre dostu davranışlarda kritik bir rol oynayabilir. Araştırmamız bağlamında psikolojik uzaklık, bireylerin iklim değişikliğini ne kadar yakın ya da uzak bir tehdit olarak algıladığını ifade etmektedir. Uzak tehdit algısı, harekete geçme motivasyonunu zayıflatabilir. Diğer taraftan kişisel normlar bireylerin içsel ahlaki yükümlülükleri doğrultusunda çevreye duyarlı davranışlarını yönlendiren önemli bir faktördür. Çevre dostu kişisel normları güçlü olan bireyler, çevresel tehditleri daha yakından hissederek daha fazla eyleme geçebilirler. Küresel bir kriz olarak iklim değişikliği insan sorumluluğuyla bağlantılı olmasına rağmen, çevre dostu davranışlar toplumda yaygın olarak benimsenmemiştir. Bu nedenle, çevre dostu davranışların önündeki engelleri anlamak, iklim değişikliğiyle mücadele etmek ve toplumun bu tür davranışlara katılımını teşvik etmek elzemdir. Bu çalışmada, psikolojik mesafe ve kişisel normların çevre dostu davranışlar üzerindeki rolü incelenmektedir. Araştırmada, katılımcıların psikolojik mesafe puanlarının çevre dostu davranışlarını olumlu yönde yordayacağı (Hipotez 1) ve kişisel normların da benzer şekilde çevre dostu davranışları olumlu yönde yordayacağı varsayılmıştır (Hipotez 2). Ayrıca, çevre dostu kişisel normların, psikolojik mesafe ile çevre dostu davranış arasındaki ilişkiye aracılık etmesi beklenmiştir (Hipotez 3). Veriler, Mart-Mayıs 2024 tarihleri arasında kartopu ve kolayda örnekleme yoluyla yüz yüze toplanmıştır. Yaşları 18 ile 74 arasında 955 katılımcıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, psikolojik mesafe algısı, kişisel normlar ve çevre dostu davranışlar arasındaki yordayıcı ilişkileri incelemek için IBM SPSS Amos kullanılarak bir yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Sonuçlar, modelin uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu ve çevre dostu davranıştaki varyansın %52'sini açıkladığını göstermektedir. Korelasyon analizleri,

¹ Bu çalışma TÜBİTAK 1002-A Hızlı Destek Modülü tarafından 223K329 proje numarası ile desteklenmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, karasumehmet@yyu.edu.tr, 0000-0002-6620-2807 (Sorumlu Yazar)

³ Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, betul.kanik@comu.edu.tr, 0000-0003-1634-6690

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, hilal.peker@idu.edu.tr, 0000-0002-3232-2763

psikolojik mesafe, kişisel normlar ve çevre dostu davranışlar arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Bulgular hem kişisel normların hem de psikolojik mesafenin çevre dostu davranışı anlamlı şekilde yordadığını göstermiştir. Ek olarak, psikolojik mesafenin kişisel normları da yordadığı belirlenmiştir. Bu çalışma, psikolojik mesafenin çevre dostu davranışlar üzerindeki rolünü inceleyerek, çevreye karşı kişisel sorumluluk hissi taşıyan bireylerin bu tür davranışlara daha yatkın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, iklim değişikliğini mekânsal ve sosyal açıdan yakın ve acil bir mesele olarak algılayan bireylerin, daha yüksek düzeyde çevre dostu davranış sergiledikleri bulunmuştur. Özellikle, psikolojik mesafenin kişisel normlar aracılığıyla çevre dostu davranışı dolaylı olarak yordadığını ve kişisel normların da psikolojik mesafeden önemli ölçüde etkilendiği tespit edilmiştir. Sonuçlar, çevre dostu davranışlar bağlamında algı ve eylem arasındaki karmaşık etkileşimi vurgulamakta ve çevre dostu davranışları teşvik etmenin birtakım yollarına işaret etmektedir. Buradan hareketle, politika yapıcılar ve çevre örgütleri, iklim değişikliğini psikolojik olarak daha yakın ve acil bir risk olarak çerçeveleyerek, toplumun bu konuya katılımını teşvik edebilirler. Bu yaklaşım, bireylerin ve grupların normlarını harekete geçirebilir ve uzun vadeli çevresel hedeflere ulaşma sürecini destekleyebilir.

Anahtar kelimeler: Çevre dostu davranış, psikolojik mesafe, kişisel normlar, iklim değişikliği

Çevre Yanlısı Davranışlarda Dinamik Normun Etkililiğinin İncelenmesi

Tuğçenaz ELCİL¹, Erim Utku KÜÇÜKTOPUZLU², Serap AKFIRAT³

Günümüzde iklim değişikliği sebebiyle sel, kuraklık, orman yangınları, deniz seviyelerinin yükselmesi gibi olaylar giderek daha yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır (IPCC, 2023). Bu nedenle, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında çevreci ve iklim yanlısı davranışları yaygınlaştırmayı hedefleyen müdahalelere daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Ne var ki, çevreyi önceleyen geri dönüşüm, doğal kaynakların tüketimini sınırlandırma gibi sürdürülebilir davranışlar yerine, çevreyi tahrip eden insan faaliyetleri toplumda daha yaygın halde bulunmakta ve kabul görmektedir; dolayısıyla artırılması istenen çevreci davranışlar var olan baskın normlar ile çatışmaktadır. Araştırmacılar, çevre ve iklim yanlısı davranışları arttırmak amacıyla henüz normatif olmayan ancak toplum içerisinde görülme sıklığı giderek artan ve gelecekte yaygınlaşması beklenen davranışları tarif eden dinamik norm manipülasyonları kullanmış ve karbon salınımını azaltmayı hedefleyen davranışlar üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır (Loschelder ve ark., 2019; Sparkman ve Walton, 2017; Sparkman ve ark., 2020). Ancak literatürde, dinamik norm manipülasyonunun çevre ve iklim yanlısı davranışlar bağlamında etkili olmadığını gösteren bulgulara da rastlanmaktadır (Aldoh ve ark., 2021). Bu çalışmayla, çevreci davranışları arttırma bakımından dinamik norm manipülasyonunun nasıl daha etkili uygulanacağını keşfetmek amaçlanmıştır. Çevreci davranışların görülme sıklığı üzerine kurgulanan dinamik norm manipülasyon metninin bir görselle desteklenerek oluşturulan deneysel koşulun, çevreci davranış niyetleri üzerinde diğer koşullara kıyasla daha etkili olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışma çevrimiçi anketler kullanılarak üniversite öğrencileri ile yürütülmüş ve çalışmada 156 katılımcı yer almıştır (119 Kadın, 37 Erkek, Ortalama yaş = 22,04). Çalışmanın amacı doğrultusunda üç koşullu bir deney tasarlanmış ve katılımcılar koşullara rastgele atanmıştır. 156 katılımcının 52'si manipülasyon metninin ve görselinin bir arada verildiği deneysel koşulda, 52'si yalnızca manipülasyon metninin bulunduğu koşulda, 52'si de kontrol koşulunda yer almıştır.

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, elciltugcenaz@gmail.com, 0000-0002-8948-4157

² Arş. Gör., Antalya Bilim Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, utku.kucuktopuzlu@antalya.edu.tr, 0000-0003-3110-8826 (Sorumlu Yazar)

³ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, serap.akfirat@deu.edu.tr, 0000-0003-4989-2399

Yalnızca metnin bulunduğu deneysel koşul, üniversite öğrencilerinin çevre yanlısı davranışlarındaki artışı gösteren üç farklı yıla dair veri gösterilerek ve bu artışın önümüzdeki yıllarda da devam edeceğinin öngörülmekte olduğu bilgisi verilerek oluşturulmuştur. Diğer deneysel koşulda metne ek olarak çevre yanlısı davranışlardaki artışın grafiğini içeren bir görsel sunulmuştur. Kontrol koşulunda ise söz konusu davranışlarda artış olup olmadığı ya da kimler arasında daha yaygın olduğuna dair bir bilgi sunulmamıştır. Koşullara atanma tamamlandıktan sonra, manipülasyon kontrol sorusu olarak 5 yıl ve 10 yıl sonraki çevreci davranışların yaygınlığına dair beklentiler sorulmuş, çevre yanlısı davranışlarda bulunmaya yönelik niyetleri ölçülmüş ve demografik bilgi formu sunulmuştur.

Yapılan ANOVA analizi, kontrol koşuluna kıyasla deneysel koşulların hem 5 yıl sonraki ($F(2,153) = 10.445, p < .001$) hem de 10 yıl sonraki çevreci davranışların artış düzeyine dair algılar üzerinde ($F(2,153) = 7.485, p < .001$) anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca, deneysel koşullar arasında algılanan çevre yanlısı davranışların artış düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamış; yani manipülasyonumuz işe yaramıştır. Dinamik norm manipülasyonunun çevre yanlısı davranış niyetleri üzerindeki etkisini görebilmek için yapılan ANOVA analizi sonuçları, grup koşullarının çevre yanlısı davranış niyetleri üzerinde orta düzeyde anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir ($F(2,153) = 4.093, p = .019, \eta_p^2 = .051$). Post Hoc analizi sonuçlarına göre metin ve görselin bir arada bulunduğu deneysel koşulda çevre yanlısı davranış niyetleri, yalnızca metnin sunulduğu deneysel koşula ($t(153) = 2.528, p = .012, d = .496, \text{Ort.Farkı} = 3.788$) ve kontrol koşuluna ($t(153) = 2.425, p = .016, d = .476, \text{Ort.Farkı} = 3.635$) kıyasla anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Yalnızca metnin bulunduğu deneysel koşul ile kontrol koşul arasında ise çevre yanlısı davranış niyetleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($t(153) = -.103, p = .918, d = -.020, \text{Ort.Farkı} = -.154$). Sonuçlar, dinamik norm manipülasyonlarının kişilerin çevre yanlısı davranışlarda gelecek yıllar içerisindeki artış beklentisini yükselttiğini göstermektedir. Bunun yanında, dinamik norm manipülasyonu yalnızca görsel kullanımıyla desteklendiğinde kişilerin davranış niyetleri üzerinde etkili olmaktadır. Verilerin görselleştirilerek sunulması veriden çıkarılması beklenen mesajın daha kolay ve açık şekilde kavranmasını sağlamış olabilir (Mason ve Azzam, 2018). Gelecek araştırmalar dinamik norm manipülasyonlarında görselleştirmenin neden ve nasıl işe yaradığını anlamak adına manipülasyona dair görüşleri daha kapsamlı şekilde değerlendirmelidir. Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneklemin üniversite öğrencilerinden ve ağırlıklı olarak kadınlardan oluşması bulguların genellenebilirliği açısından bir sınırlılık oluşturmaktadır. Ayrıca, veri toplama süreci çevrimiçi anketler aracılığıyla

gerçekleştirildiğinden çevresel koşulların karıştırıcı etkisi olmuş olabilir. İleriki çalışmaların temsil ediciliği yüksek örneklerle ve kontrollü ortamlarda dinamik normun etkililiğini incelemesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Dinamik norm, çevre yanlısı davranış, iklim yanlısı davranış, görselleştirme, norm manipülasyonu

Kaynakça

- Aldoh, A., Sparks, P. ve Harris, P. R. (2021). Dynamic norms and food choice: Reflections on a failure of minority norm information to influence motivation to reduce meat consumption. *Sustainability*, 13(15), 8315. doi.org/10.3390/su13158315
- IPCC (2023). *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [H. Lee and J. Romero (eds.)]. Geneva, Switzerland.
- Loschelder, D. D., Siepelmeyer, H., Fischer, D. ve Rubel, J. A. (2019). Dynamic norms drive sustainable consumption: Norm-based nudging helps café customers to avoid disposable to-go-cups. *Journal of Economic Psychology*, 75, 102146. doi.org/10.1016/j.joep.2019.02.002.
- Mason, S. ve Azzam, T. (2018). In need of an attitude adjustment? The role of data visualization in attitude change and evaluation influence. *American Journal of Evaluation*, 40(2), 249–267. <https://doi.org/10.1177/1098214018778808>
- Sparkman, G. ve Walton, G.M. (2017). Dynamic norms promote sustainable behavior, even if it is counternormative. *Psychological Science*, 28(11), 163-1674. doi.org/10.1177/0956797617719950
- Sparkman, G., Weitz, E., Robinson, T.N., Malhotra, N. ve Walton, G. M. (2020). Developing a scalable dynamic norm menu-based intervention to reduce meat consumption. *Sustainability*, 12(6), 2453. doi.org/10.3390/su12062453

Ahlaki Genişleme Ölçeği'nin Türkçe'deki Geçerlilik ve Güvenirliğinin Test Edilmesi

Kevser BEREKET¹, Muhammed Huzeyfe GÜLTEKİN², Fatih KÖSEOĞLU³, Sevim CESUR⁴

Ahlaki Çember, ahlaken sorumlu hissettiğimiz varlıkları kapsayan hayali bir çember olarak tasvir edilebilir. Bu çemberin en temelde insanın akrabaları ve kendi topluluğunda yer alan üyeleri kapsadığı ve bireyin ve insanlığın ahlaki gelişimiyle beraber diğer varlıkları da kapsayacak şekilde genişleyebileceği düşünülmektedir (Singer, 1981). Kendimiz dışındaki varlıklara karşı hissettiğimiz ahlaki sorumluluk düzeyine göre bu varlıkları ahlaki çemberde nasıl konumlandığımızı değiştirebilmektedir. Örneğin aile üyelerimizi iç çemberde konumlandırırken, bir mülteciyi çemberin dışında bırakıyor olabiliriz. Bu çalışmanın amacı, farklı insan grupları ve insan dışı varlıkların ahlaki çemberde nasıl konumlandırıldıklarını belirlemek için kullanılan Ahlaki Genişleme Ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlamak, Türkçe'deki geçerlilik ve güvenirliliğini incelemektir.

Alanyazında ahlaki çember genişliği ile ilgili Laham (2009) tarafından oluşturulan ölçek incelendiğinde, katılımcılardan ölçekte yer alan hayvan türlerinden hangileri için ahlaken sorumlu hissediyorlarsa o hayvanları çember içine almaları istendiği görülmüştür. İlgili ölçeğin yalnızca hayvan gruplarını içermesi ve alanda insan gruplarını da içeren bir başka ölçeğe rastlanmaması sebebiyle Crimston ve arkadaşları (2016) tarafından Ahlaki Genişleme Ölçeği oluşturulmuştur. Ahlaki Genişleme Ölçeği'nde (Moral Expansiveness Scale, MES) 10 farklı varlık türünün (aile/arkadaş, iç grup, dış grup, saygı duyulanlar, etiketlenenler, kötüler, yüksek duyarlılığa sahip hayvanlar, düşük duyarlılığa sahip hayvanlar, bitkiler ve doğa) her birinden üçer adet varlık yer almaktadır. Katılımcılardan bu varlıkları hissettikleri ahlaki ilgi düzeyine göre iç çember (yüksek seviye ahlaki ilgi), dış çember (orta seviye ahlaki ilgi), çemberin sınırları (minimal seviye ahlaki ilgi) ve çemberin dışı (ahlaki ilgi yok) kategorilerine göre yerleştirmeleri istenmektedir. Çalışma sonuçlarına göre ölçek güçlü bir iç tutarlılığa ($\alpha = .92$) sahiptir.

¹ Arş. Gör., İstanbul Rumeli Üniversitesi Psikoloji Bölümü, kevser.bereket@rumeli.edu.tr, 0000-0001-6150-9781 (Sorumlu Yazar)

² Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Psikoloji Bölümü, huzeyfe.gultekin@atauni.edu.tr, 0000-0003-3861-3921

³ Arş. Gör., Siirt Üniversitesi Psikoloji Bölümü, ffatihkoseoglu@gmail.com, 0000-0001-9512-5065

⁴ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü, cesur@istanbul.edu.tr, 0000-0002-4038-0592

Bu çalışma kapsamında, öncelikle Ahlaki Genişleme Ölçeği yazarlarından izin alınmış ve ölçek Türkçe'ye çeviri-geri çeviri yöntemiyle uyarlanmıştır. Çalışmaya 512 kişi katılmış olup öncelikle güvenilirlik analizi yürütülmüş ve uyarlanan ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı $\alpha = .95$ (Ort = 44,57, Sd = 14.97) olarak bulunmuştur. Varlık türlerine göre hesaplanan Cronbach alfa değerleri ise aile/arkadaş = .68, iç grup = .79, dış grup = .80, saygı duyulanlar = .77, etiketlenenler = .63, kötüler = .83, yüksek duyarlı hayvanlar = .96, düşük duyarlı hayvanlar = .99, bitkiler = .95 ve çevre = .93 olarak tespit edilmiştir. Orijinal ölçeğe benzer şekilde (Crimston ve ark., 2016; Crimston ve ark., 2018) 10 ayrı varlık türü için ayrı açıklayıcı faktör analizleri temel eksen boyutlandırması ve oblik rotasyon yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre her bir varlık grubu için Eigen value 1 üstünde olan yalnızca 1 faktör üretilmiş olup, açıklanan varyanslar %58 ila %97 arasında değişmektedir. Maddelerin faktör yüklerinin ise .56 ila .99 arasında yer aldığı tespit edilmiştir.

Ayrıca ölçeğin uyum geçerliliği kapsamında alanda kullanılan bazı ölçeklerle korelasyonu incelenmiş olup, Evrenselcilik Değerleri (Schwartz, 2007), Doğaya Bağlılık (Mayer ve Frantz, 2004) ve Ahlaki Temeller Ölçeği-2 (Atari ve ark., 2023) alt boyutlarından Bakım, Adalet ve Sadakat ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Tüm incelemeler sonucunda Ahlaki Genişleme Ölçeği'nin Çevre Psikolojisi ve Sosyal Psikoloji alanlarında kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu ve alandaki çalışmacılara bir kaynak oluşturacağı kanısına ulaşılmıştır. Çalışmanın devamı niteliğinde farklı bir örneklem grubundan tekrar veri toplanarak doğrulayıcı faktör analizlerinin yürütülmesi ve ahlaki çember genişliğinin yordayıcı gücünün de test edilmesi planlanmaktadır. Son olarak gelecekte bu alanda çalışılabilecek olan araştırma sorularına gönderme yapılmış ve mevcut çalışmanın alana olan katkıları tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahlaki genişleme, ahlaki çember, ahlak, ahlaki ilgi, ahlaki yargı

Kaynakça

- Atari, M., Haidt, J., Graham, J., Koleva, S., Stevens, S. T. ve Dehghani, M. (2023). Morality beyond the WEIRD: How the nomological network of morality varies across cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 125(5), 1157–1188. <https://doi.org/10.1037/pspp0000470>
- Crimston, C. R., Bain, P. G., Hornsey, M. J. ve Bastian, B. (2016). Moral expansiveness: Examining variability in the extension of the moral world. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(4), 636–653. <https://doi.org/10.1037/pspp0000086>

- Crimston, C. R., Hornsey, M. J., Bain, P. G. ve Bastian, B. (2018). Moral expansiveness short form: Validity and reliability of the MESX. *PLOS ONE*, *13*(10). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0205373>
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (2nd ed.). Sage Publications.
- Laham, S. M. (2009). Expanding the moral circle: Inclusion and exclusion mindsets and the circle of moral regard. *Journal of Experimental Social Psychology*, *45*(1), 250–253. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2008.08.012>
- Mayer, F. S. ve Frantz, C. M. (2004). The connectedness to nature scale: A measure of individuals' feeling in community with nature. *Journal of Environmental Psychology*, *24*, 503–515. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvp.2004.10.001>
- Schwartz, S. H. (2007). Universalism values and the inclusiveness of our moral universe. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *38*, 711–728. <http://dx.doi.org/10.1177/0022022107308992>

Ahlaki, Dini, Kültürel ve Ekonomik Bir Tehdit Olarak Veg*nlar: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Fatih KÖSEOĞLU¹, Kevser BEREKET², Muhammed Huzeyfe GÜLTEKİN³, Sevim CESUR⁴

Günümüzde giderek artan sayıda insan ahlak, çevre, sağlık veya inanç gibi çeşitli gerekçelerle vegan ve vejetaryen (veg*n⁵) beslenme şekillerini/yaşam tarzlarını tercih etmektedir. Veg*nlık çoğu zaman bireysel bir tercih olmaktan öte toplumsal değişim ve dönüşümü arzulayan bir tür yaşam felsefesi/ideoloji olarak da görülebilir. Son yıllarda beslenme grupları arasındaki gerilimler bazı sosyal psikologlar tarafından ampirik olarak incelenmeye başlanmıştır. Hepçiller ile veg*nlar arasındaki çatışmaların karmaşık yapısını derinlemesine anlamak, ilgili konuda ölçüm aracı ihtiyacını da gündeme getirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı veg*nlara ve veg*nlığa yönelik hissedilen tehdidi ve bu gruplara/yaşam tarzlarına yönelik tutumları belirlemek için Veganlık Vejetaryenlik Tehdidi Ölçeği'ni (VVTÖ) geliştirmek ve ölçeğin psikometrik özelliklerini incelemektir. İlgili konuda ölçek geliştirmeden önce literatürde yapılan taramalar sonucu Stanley (2022) tarafından geliştirilen Veg*nlık Tehdit Ölçeği'ne (Veg*nism Threat Scale) ulaşılmıştır. Sekiz maddelik bu ölçek, kültürel (sembolik) tehdit (alpha = .87) ve ekonomik (gerçekçi) tehdit (alpha = .93) olmak üzere iki faktöre sahiptir. Stanley'in ölçeği bu çalışmanın yazarları tarafından Türkçeye çevrildikten sonra başka bir uzman tarafından İngilizceye geri çevrilme işlemi yapılarak kontrol edilmiştir. Kültürel ve ekonomik tehdit faktörlerine ek olarak veg*nların hepçiller tarafından ahlaki ve muhtemelen dini açıdan yüksek düzeyde tehdit unsuru olabildiğinden hareketle, yeni geliştirilmesi planlanan ölçeğe ahlaki ve dini tehdit faktörlerinin eklenmesi amaçlanmıştır. Yapılandırılmak istenen bu faktörler için amaca

---

¹ Arş. Gör., Siirt Üniversitesi Psikoloji Bölümü, ffatihkoseoglu@gmail.com, 0000-0001-9512-5065 (Sorumlu Yazar)

² Arş. Gör., İstanbul Rumeli Üniversitesi Psikoloji Bölümü, kevser.bereket@rumeli.edu.tr, 0000 0001 6150 9781

³ Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Psikoloji Bölümü, huzeyfe.gultekin@atauni.edu.tr, 0000-0003-3861-3921

⁴ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü, cesur@istanbul.edu.tr, 0000-0002-4038-0592

⁵ 'Veg*n' terimi literatürde sıklıkla hem vejetaryen hem de vegan kelimelerini ifade etmek için kullanılır.

uygun 16 adet yeni ifade madde havuzuna eklenmiştir. İlgili maddeler literatürdeki veg*n karşıtlığına yönelik çalışmalardan (bkz., Cole ve Morgan, 2011; Minson ve Monin, 2012; Cramwinckel ve ark., 2013), veg*n gruplarla yürütülen görüşmelerden ve uzman görüşlerinden hareketle yazılmıştır.

Madde havuzunda yer alan 24 adet ifadenin açımlayıcı faktör analizi (AFA) 523 (Ort. = 23.46, SS = 7.10) kişilik yetişkin örneklem grubundan toplanan veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. AFA sonucu ölçeğin 21 maddelik ve 4 faktörlük bir yapıda olduğu görülmüştür. Böylelikle veg*nlara yönelik hissedilen kültürel ve ekonomik tehdide ek olarak ahlaki ve dini tehdidin de varlığı tespit edilmiştir. Ölçek 7'li Likert tipinde (1 = Hiç katılmıyorum, 7 = Kesinlikle katılıyorum) tasarlanmış ve genel güvenilirlik değeri .96 olarak bulunmuştur. Tespit edilen 4 farklı faktörün güvenilirlik değerleri ise şu şekildedir: 7 maddelik *ahlaki tehdit* için .95 (Örnek madde: *Veganlar ve vejetaryenler gelecek nesillerin ahlakını bozacaktır*), 7 maddelik *dini tehdit* için .92 (Örnek madde: *Vegan ve vejetaryenler din karşıtıdır*), 3 maddelik *kültürel tehdit* için .89 (Örnek madde: *Veganlık ve vejetaryenliğin yükselişi ülkemizin kültürel geleneklerine tehdit oluşturmaktadır*) ve 4 maddelik *ekonomik tehdit* için .90 (Örnek madde: *Veganlık ve vejetaryenlik nedeniyle ülkenin ekonomik durumu risk altındadır*). Tüm faktörler arasında pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar veg*nlara ve veg*nlığa yönelik hissedilen tehdide ve yüksek düzeyde olumsuz tutumların varlığına işaret etmektedir. VVTÖ'nün ölçüt (uyum) geçerliliğini test edebilmek için bu ölçekle ilişkili olduğu düşünülen bir dizi ölçek kullanılmıştır. İncelemelere göre VVTÖ ile diğer ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı korelasyonlar bulunmaktadır. Sonuç olarak yeterli psikometrik özelliklere sahip olan VVTÖ'nün veg*nlara yönelik tutumları ölçmek için kullanılabilir uygun bir ölçek olduğu söylenebilir. Gelecekte farklı bir örneklem grubundan elde edilen veriler özelinde ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi de incelenecektir.

Ölçek geliştirme çalışmasına ek olarak veg*nlara ve veg*nlığa yönelik tutumlarla bazı demografik özellikler (dindarlık, politik yönelim, cinsiyet, yaş vb. gibi) arasında da ilişkiler incelenmiştir. Bu çalışma ölçek geliştirmeye ek olarak özellikle ahlaki motivasyonlarla yaşam tarzını değiştiren türcülük karşıtı veg*nlara yönelik olumsuz tutumların nedenlerini irdelemiş ve bu tutumlarla ilişkili olan değişkenleri tespit etmeye çalışmıştır. Bu çalışma aracılığıyla 21. yüzyılın yeni toplumsal hareketlerinden olan veg*n aktivistlerin ve hayvan hakları savunucularının olumsuz değerlendirilmesinin nedenlerine dair çeşitli açıklamalar getirilerek tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Vegafobi, veg*n tehdidi, tehdit kuramı, türcülük, ayrımcılık, beslenme grupları

Kaynakça

- Cole, M. ve Morgan, K. (2011). Vegaphobia: Derogatory discourses of veganism and the reproduction of speciesism in UK national newspapers. *The British Journal of Sociology*, 62(1), 134-153.
- Cramwinckel, F. M., van Dijk, E., Scheepers, D. ve van den Bos, K. (2013). The threat of moral refusers for one's self-concept and the protective function of physical cleansing. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(6), 1049-1058.
- Stanley, S. K. (2022). Ideological bases of attitudes towards meat abstention: Vegetarianism as a threat to the cultural and economic status quo. *Group Processes & Intergroup Relations*, 25(6), 1534-1554.
- Minson, J. A. ve Monin, B. (2012). Do-gooder derogation: Disparaging morally motivated minorities to defuse anticipated reproach. *Social Psychological and Personality Science*, 3(2), 200-207.

PANEL

(23 Kasım 2024, 12:10-12:45)

Moderatör: Ceren HİDİRÖĞLU ONGUN

İklim Değişikliğinin Nörolojik Etkileri ve Çevresel Sinirbilim

Derya Durusu EMEK SAVAŞ¹

İklim krizi, modern dünyanın en acil sorunlarından biri olup, beyin sağlığı ve nörolojik hastalıklar üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler yaratmaktadır (Louis ve ark., 2023). Artan sıcaklıklar, hava kirliliği, gıda güvensizliği ve iklim kaynaklı stres faktörleri, nörolojik hastalık riskini ve mevcut bozuklukların şiddetini artırmaktadır. Bu etkiler, özellikle yaşlılar, çocuklar ve nörolojik veya psikiyatrik bozuklukları olan bireyler gibi savunmasız gruplarda daha belirgin hale gelmektedir (Nori-Sarma ve ark., 2022; Sisodiya ve ark., 2024). Ek olarak, iklim değişikliğinin psikolojik etkileri arasında yer alan iklim kaygısı ve travma sonrası stres bozukluğu, zihinsel sağlığı olumsuz etkileyerek bireylerin uyum kapasitelerini sınırlandırmaktadır (Ingle ve Mikulewicz, 2020).

Sinirbilim, bu etkilerin mekanizmalarını anlamada ve etkili çözümler geliştirmede önemli bir araç sunmaktadır. Çevresel sinirbilim, fiziksel ve sosyal çevrenin beyin yapısı ve işlevi üzerindeki etkilerini inceleyerek, çevre dostu davranışların nöral temellerini aydınlatılabilir (Aoki ve ark., 2020; Berman ve ark., 2019; Doell ve ark., 2023). Ancak, sinirbilim araştırmalarının enerji tüketimi ve karbon emisyonları gibi çevresel maliyetleri göz önüne alındığında, sürdürülebilir yaklaşımların benimsenmesi büyük önem taşımaktadır (Rae ve ark., 2022).

Bu sunumda, iklim değişikliğinin beyin sağlığı ve nörolojik hastalıklar üzerindeki etkileri ele alınacak, çevresel sinirbilimin katkıları ve sürdürülebilir araştırma uygulamaları tartışılacaktır. Ayrıca, multidisipliner iş birliklerinin ve çevre dostu yaklaşımların iklim değişikliğine karşı bireysel ve toplumsal farkındalığı artırmadaki katkıları değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: İklim krizi, beyin sağlığı, nörolojik hastalıklar, çevresel sinirbilim

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, derya.emek@deu.edu.tr, 0000-0001-7042-697X

Kaynakça

- Aoki, R., Ito, A., Izuma, K. ve Saijo, T. (2020, August). *How can neuroscience contribute to the science of intergenerational sustainability?* Working Papers; Kochi University of Technology, School of Economics and Management. <https://ideas.repec.org/p/kch/wpaper/sdes-2020-11.html>
- Berman, M. G., Stier, A. J. ve Akcelik, G. N. (2019b). Environmental neuroscience. *American Psychologist*, 74(9), 1039–1052. <https://doi.org/10.1037/amp0000583>
- Doell, K. C., Berman, M. G., Bratman, G. N., Knutson, B., Kühn, S., Lamm, C., Pahl, S., Sawe, N., Van Bavel, J. J., White, M. P. ve Brosch, T. (2023). Leveraging neuroscience for climate change research. *Nature Climate Change*, 1–10. <https://doi.org/10.1038/s41558-023-01857-4>
- Ingle, H. E. ve Mikulewicz, M. (2020). Mental health and climate change: tackling invisible injustice. *The Lancet. Planetary Health*, 4(4), e128–e130. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30081-4](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30081-4)
- Louis, S., Carlson, A. K., Suresh, A., Rim, J., Mays, M., Ontaneda, D. ve Dhawan, A. (2023). Impacts of Climate Change and Air Pollution on Neurologic Health, Disease, and Practice: A Scoping Review. *Neurology*, 100(10), 474–483. <https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000201630>
- Nori-Sarma, A., Sun, S., Sun, Y., Spangler, K. R., Oblath, R., Galea, S., Gradus, J. L. ve Wellenius, G. A. (2022). Association Between Ambient Heat and Risk of Emergency Department Visits for Mental Health Among US Adults, 2010 to 2019. *JAMA Psychiatry*, 79(4), 341–349. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2021.4369>
- Rae, C. L., Farley, M., Jeffery, K. J. ve Urai, A. E. (2022). Climate crisis and ecological emergency: Why they concern (neuro)scientists, and what we can do. *Brain and Neuroscience Advances*, 6, 23982128221075430. <https://doi.org/10.1177/23982128221075430>
- Sisodiya, S. M., Gulcebi, M. I., Fortunato, F., Mills, J. D., Haynes, E., Bramon, E., Chadwick, P., Ciccarelli, O., David, A. S., De Meyer, K., Fox, N. C., Davan Wetton, J., Koltzenburg, M., Kullmann, D. M., Kurian, M. A., Manji, H., Maslin, M. A., Matharu, M., Montgomery, H., Romanello, M., ... Hanna, M. G. (2024). Climate change and disorders of the nervous system. *The Lancet. Neurology*, 23(6), 636–648. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(24\)00087-5](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(24)00087-5)

OTURUM 2

(23 Kasım 2024, 13:45-14:30)

Oturum Başkanı: Meryem KAYNAK MALATYALI

Ekolojik Kimlik ve Ekolojik Ayak İzi Farkındalığının Çevreci Davranış ile İlişkisinde Minimalist Yaşam Tarzının Rolü

Pınar ELMAS¹, Ufuk ÖZKARA²

Dünya'nın çeşitli ekolojik sorunlarla karşı karşıya olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu sorunlar, hem bugüne hem de geleceğe yönelik risk oluşturmakta ve Dünya'daki en önemli sorunlardan biri olmayı sürdürmektedir (World Economic Forum, 2024). Bu sorunlar karşısında insanlar duygu, düşünce, davranış ve yaşam tarzlarında kimi değişikliklere gitmektedirler. Bunlardan birisi, bireylerin benliklerini tanımlama biçiminde görülebilmektedir. Clayton (2003) bir kişinin benlik kavramına doğanın yönlerinin dahil edilmesini ifade etmek için ekolojik kimlik terimini kullanmıştır. Ekolojik kimlik, insan türünün diğer canlılardan ve doğadan üstün olmadığını, insanların doğanın bir parçası olduğunu ve doğanın bir bütün olarak var olduğunu kabul eder. Böyle bir kimlik yapısına sahip kişiler, kendileri de dâhil diğer tüm insanları, canlı ve cansız tüm varlıkları büyük bir grubun üyesi olarak kategorize ettikleri için diğer insanlara ve doğaya şefkatle yaklaşır. Ayrıca bu kişiler, başkaları hakkında daha endişeli ve çevre sorunlarına daha fazla duyarlıdır (Leary ve ark., 2008). Diğer taraftan, ekolojik sorunlarla karşı karşıya gelmek bireylerde ekolojik ayak izi gibi soruna yönelik bir farkındalık da yaratabilmektedir. Ekolojik ayak izi, ilk olarak Wackernagel ve Rees (1996) tarafından belirli bir nüfusun tükettiği kaynağı karşılayacak ve çıkardığı atığın bertaraf işlemini sağlayacak verimli alanı hesap etmeye yarayan bir kavram olarak tanıtılmıştır. Birey açısından ise bireyin yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu alan olarak tanımlanabilir. Ayak izinin gıda, enerji, ulaşım gibi alanlara bağlılığı bizi kişisel kullanıma ve yaşam tarzlarına götürmektedir. Bu açıdan yaşam tarzlarıyla olan ilişkiyi ortaya çıkarmak adına farkındalık yaratmak önemli hale gelmektedir. Bunun sebebi ise insanın işin içinde olması için sürdürülebilir yaşama nelerin etki ettiğini bilmek zorunda olmasıdır. Bu bağlamda bilgiye ve farkındalığa sahip insanların eylemleri de bu doğrultuda şekillenir. Bireylerin benliklerini ekolojik sistemin bir parçası olarak görmesi ve ekolojik olarak çevre üzerinde

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, pinar.elmas@adu.edu.tr, 0000-0001-7909-7818 (Sorumlu Yazar)

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, ufukozkaraa@gmail.com, 0009-0000-1730-6426

biraktıkları izlerinin farkında olmaları kimi yaşam tarzı değişikliklerini de beraberinde getirebilmektedir. Ekoloji dostu ve sürdürülebilir bir yaşam tarzı olan minimalizm ise bunlardan biridir. Son yıllarda oldukça bilinir olmaya başlayan minimalist yaşam tarzı, kişinin yaşamını her yönüyle sade olarak sürdürmesidir. Bu yaşam tarzı eşya, kıyafet, yemek, egzersiz, para, zaman ve teknoloji gibi hayatın birçok alanını kapsamaktadır. Minimalist bir yaşam tarzının özellikleri arasında daha az maddi eşyaya sahip olmak, günlük yaşamı basitleştirmek, gereksiz dikkat dağıtıcı unsurları ortadan kaldırmak ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak yer alır. Minimalist yaşam tarzının bireyin psikolojik iyi oluşuna olduğu gibi sürdürülebilir bir çevre için de katkı sağladığı görülmektedir (Kang ve ark., 2021; Palafox, 2020). Minimalizm, daha az çevresel etkiye sahip etik ürünler, daha uzun süre dayanabilen yüksek kaliteli, ikinci el veya yerel ürünler satın almak ve eşyaları paylaşmak gibi eko-tedbirli sürdürülebilir kararlara daha fazla dahil olmayı içerir (Kang ve ark., 2021). Ayrıca, birçok minimalist sıklıkla “sıfır atık” uygulamasına başvurur. Dolayısıyla, bu minimalist uygulamalar küresel olarak karşı karşıya olduğumuz birçok önemli çevre sorununa bir çözüm olarak görülmektedir (Maidas, 2023). Bu bağlamda çalışmanın amacı, ekolojik kimlik ve ekolojik ayak izi farkındalığının çevreci davranışlarla ilişkisini incelemek ve bu ilişkide minimalist yaşam tarzının rolünü test etmektir. Çalışmanın örneklemini 18-65 yaş aralığında 340 (230 Kadın ve 110 Erkek) katılımcıdan oluşmuştur. Veri toplama araçları olarak, Ekolojik Kimlik Ölçeği, Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği, Çevreci Davranış Ölçeği, Çevresel Biyoetik Açından Minimalist Yaşam Tarzını Belirleme Ölçeği ve Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Analizler sonucunda, minimalist yaşam tarzının ekolojik kimlik ve ekolojik ayak izi farkındalığı ile çevreci davranış arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı görülmüştür. Buna göre, bireyler daha fazla ekolojik kimlik kazandıkça ve ekolojik ayak izi farkındalığı yaşadıkça minimalist yaşam tarzına yönelmekte; bu da çevreci davranışlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar, minimalist yaşam tarzının çevre psikolojisi alanında çalışılmasının gerekliliği ve önemine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Ekolojik kimlik, ekolojik ayak izi farkındalığı, çevreci davranış, minimalist yaşam tarzı

Kaynakça

- Clayton, S. (2003). Environmental identity: A conceptual and an operational definition. S. Clayton ve S. Opatow (Ed.), *Identity and the natural environment* (s. 45–65). MIT Press.
- Kang, J., Martinez, C. M. ve Johnson, C. (2021). Minimalism as a sustainable lifestyle: its behavioral representations and contributions to emotional well-being. *Sustainable Production and Consumption* 27, 802-813. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.02.001>

Leary, M. R., Tipsord, J. M. ve Tate, E. B. (2008). Allo-inclusive identity: Incorporating the social and natural worlds into one's sense of self. H. A. Wayment ve J. J. Bauer (Ed.), *Transcending self-interest: Psychological explorations of the quiet ego. Decade of behaviour* (s. 137–147). American Psychological Association.

Madias, K. (2023). Minimalism and Sustainable Living. M. Ham (Ed.), *Sustainability e-book for students* (s. 349-357). Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

https://www.researchgate.net/profile/Pavel-Kotyza/publication/376710696_Sustainability_E-book_for_students/links/658be7c63c472d2e8e90870a/Sustainability-E-book-for-students.pdf

Palafox, C. L. (2020). When less is more: Minimalism and the environment. *Environmental and Earth Law Journal* , 10(64), 64-88.

Wackernagel, M. ve Rees, W. (1996) *Our ecological footprint: Reducing human impact on the earth*. New Society Publishers.

World Economic Forum (2024). *The global risks report 2024*. WEF. https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf

Ekolojik Kayırma Davranışlarını Yordamada Ekolojik ve Sosyal Baskınlık Yönelimi ile Çevreye İlişkin Tutumların Etkisi¹

Seher KARASU², Hilal PEKER DURAL³

İklim değişikliği, sosyal ve ekolojik boyutlarda olumsuz etkileri (IPCC, 2022) olan küresel bir kriz olarak ifade edilebilir. Bu değişimin temel sebepleri arasında insan türünün çevre dostu olmayan eylemleri görülmektedir (IPCC, 2007). İnsan etkisiyle oluşan (*antropojenik*) iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak ve uyum süreçlerini desteklemek ise bu sürecin etkisini hafifletmek için önerilen çözüm yöntemleri arasındadır (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2023). Bu bağlamda insan davranışlarının çevre lehine dönüştürülmesi veya çevre yararına olmayan davranışların arka planının anlaşılması iyi bir başlangıç noktasıdır. Bu çalışmada da çevre yararına olmayan, doğal kaynakların insan türü tarafından orantısız kullanılması bir başka deyişle sömürülmesi sorunundan (Dunlap, 2008) yola çıkılarak, insanların kaynakları dağıtırken kendi türü lehine yanlılık sergilemesinin bir başka deyişle kaynakları kendi yararına orantısız kullanmasının arka planı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunu anlayabilmek için Tajfel'in Minimal Grup Paradigmasında (Tajfel ve ark., 1971) yer verdiği iç grup yanlılığından yola çıkılarak insanların var olan bir kaynağı diğerlerine nasıl paylaşacağı yine Tajfel'in matrisleri yardımıyla uyarlanan ölçüm aracılığıyla öğrenilmeye çalışılmıştır. Biyolojik taksonomi referans alınarak düzenlenen gruplar, insan, hayvan ve doğa şeklindedir (Stern ve Dietz, 1994). İnsan türünün elindeki kaynağı iç grubuna (*insan*) ve diğer gruplara paylaştırmalarında Sosyal ve Ekolojik Baskınlık Yönelimi ile çevreye ilişkin tutumların yordayıcı olabileceği üzerine hipotezler kurulmuştur. Kullanılan veri toplama araçları Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (Akbaş, 2010), Ekolojik Baskınlık Ölçeği (Uenal ve ark., 2022), Yeni Çevresel Paradigmalar Ölçeği (Aytaç ve Öngen, 2012), Tajfel Matris Ölçeği

¹ Bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Psikoloji Yüksek Lisans Programı kapsamında Dr. Öğr. Üyesi Hilal PEKER-DURAL danışmanlığında Arş. Gör. Seher KARASU tarafından yürütülen tez çalışmasının bulgularını içermektedir ve farklı bir özeti 33. Uluslararası Psikoloji Kongresinde (33rd International Congress of Psychology) ekolojik kayırma kavramını uluslararası mecrada tanıtmak amacıyla sözel bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, sehr.karasu@gmail.com, 0000-0002-8116-4722 (Sorumlu Yazar)

³ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, hilal.peker@windowslive.com, 0000-0002-3232-2763

şeklindedir. SurveyMonkey aracılığıyla çevrim içi toplanan veride, 370 gönüllü katılımcının ($n_{kadın} = 261$, $n_{erkek} = 109$) verileri üzerinden Hiyerarşik Regresyon Analizleri yürütülmüştür. Hiyerarşik regresyon analizinde, alan yazından elde edilen bilgilere uygun olarak değişkenler adım adım bloklar halinde modele eklenmiştir. Çalışmanın yordanan değişkenleri olarak ekolojik kayırma davranışları üç grupta incelenmiştir: İnsana karşı hayvan türünü kayırma, hayvan türüne karşı doğayı kayırma, doğaya karşı insan türünü kayırma. Elde edilen sonuçlar, Sosyal Baskınlık ve Ekolojik Baskınlık Yönelimleri ile çevreye ilişkin tutumların (*çevre/insan merkezci tutumlar*) sırasıyla dahil edildiği Hiyerarşik Regresyon Analizi ile ortaya konulmuştur. Bulgular, Sosyal Baskınlık Yöneliminin ekolojik kayırma davranışlarını açıklamadığını göstermiştir. Ekolojik Baskınlık Yöneliminin ise sadece insana karşı hayvan türünü kayırmayı negatif yönde yordadığı görülmüştür. Bir diğer ifade ile, insanın ekolojik sistemde en üstte olması gerektiğini düşünen bireyler, hayvan-insan karşılaştırması içeren matraste hayvan türüne daha az kaynak ayırmıştır. Çevreye ilişkin tutumların ölçüldüğü Yeni Çevresel Paradigmalar ölçeğinin iki alt boyutunu oluşturan insan merkezci ve çevre merkezci tutumlara bakıldığında ise sonuçlar, ekolojik kayırma davranışlarını üç grup için de tahmin eden faktörün çevreye ilişkin tutumlar olduğunu göstermiştir. Buna göre insan merkezci tutumlar, insana karşı hayvan türünü kayırmayı ve hayvana karşı doğayı kayırmayı negatif yönde, doğaya karşı insanı kayırmayı pozitif yönde yordamıştır. Bir diğer ifade ile, çevreyle olan ilişkide insanı merkeze alıp çevreyi ona göre düzenleyen bireyler, insan-hayvan karşılaştırmasında hayvan türüne daha az, hayvan-doğa karşılaştırmasında doğaya daha az ve doğa-insan karşılaştırmasında da insan türüne daha fazla kaynak ayırmışlardır. Çevre merkezci tutumlar ise insana karşı hayvan türünü kayırmayı ve hayvan türüne karşı doğayı kayırmayı pozitif yönde yordamıştır. Başka bir deyişle, çevreyi merkeze alarak düzenleme yapan bireyler, insan-hayvan karşılaştırmasında hayvan türüne, hayvan-doğa karşılaştırmasında ise doğaya daha fazla kaynak ayırmışlardır. Bu sonuçlar; Sosyal Kimlik Kuramı, Evrimsel Psikoloji ve Yeni Çevresel Paradigmalar bağlamında tartışılmıştır. İlgili çalışmanın, çevre alan yazınına kaynakların insan türü tarafından sömürülmesi boyutuna dikkat çekmesi yönüyle ve 'ekolojik kayırma' kavramı ile bu duruma açıklık getirmeye çalışması yönüyle güçlü olduğu belirtilebilir. Ancak araştırmacılar tarafından işe vuruk tanımı yapılan kavramın başka örneklerde, farklı yöntemlerle tekrar sınanması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Minimal Grup Paradigması, Ekolojik Kayırma Davranışları, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Ekolojik Baskınlık Yönelimi, çevreye ilişkin tutumlar

Kaynakça

- Akbaş, G. (2010). *Social identity and intergroup relations: The case of Alevis and Sunnis in Amasya* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Aytaç, M. ve ngen, B. (2012). Doğrulatory faktör analizi ile yeni çevresel paradigma lçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 5(1), 14-22.
- Dunlap, R. E. (2008). The new environmental paradigm scale: From marginality to worldwide use. *The Journal of Environmental Education*, 40(1), 3-18. <https://doi.org/10.3200/JOEE.40.1.3-18>
- IPCC, (2007). *Climate change 2007: Impacts, adaptation, and vulnerability*. Erişim: 3 Kasım 2022. <https://www.ipcc.ch/report/ar4/wg2/>.
- IPCC, (2022). *Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability*. Erişim: 3 Kasım 2022. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>.
- İklim Değişikliği Başkanlığı, (2023). *İklim Değişikliği Başkanlığı hakkında*. Erişim: 13 Aralık 2023. <https://iklim.gov.tr/hakkimizda-i-4>.
- Stern, P. C. ve Dietz, T. (1994). The value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues*, 50(3), 65-84. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02420.x>
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. ve Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1, 149–178. [10.1002/ejsp.2420010202](https://doi.org/10.1002/ejsp.2420010202)
- Uenal, F., Sidanius, J., Maertens, R., Hudson, S. K. T., Davis, G. ve Ghani, A. (2022). The roots of ecological dominance orientation: Assessing individual preferences for an anthropocentric and hierarchically organized world. *Journal of Environmental Psychology*, 81, 101783. [10.1016/j.jenvp.2022.101783](https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101783)

Yeşil Zihinler, Gri Dünyalar: İklim Değişikliği Temsillerinin Sosyo-Bilişsel Analizi¹

Kumsal ALTÜRK², Zeynep POLAT³, Mehmet KARASU⁴

İklim değişikliği, büyük ölçüde bilim insanlarının uzun süredir yaptığı uyarılar ve medyanın artan ilgisi sayesinde dünya gündemine girmiştir. Ancak sıradan insanlar, bu “teknik ve bilimsel” konuyu uzmanlar kadar derinlemesine anlayamayabilir. Bu durum, sorumluluğun bilim insanlarına bırakılmasına yol açabilir. Medyada çevre koruma konusunun daha fazla yer bulması, bireylerin iklim değişikliğiyle ilgili farkındalıklarını, en azından söylem düzeyinde artırabilir; ancak bu farkındalık her zaman çevre dostu davranışlara dönüşmeyebilir. İnsanlar, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak için çevre dostu eylemlerde bulduklarını iddia etseler bile, bu kişilerin gerçek hayattaki davranışları bu tutumlarla uyumlu olmayabilir. Bu çalışmada, çevre dostu davranışlar sergileyen ve sergilemeyen bireylerin düşünce ve davranışları, sosyal temsiller perspektifi ile incelenmekte; bu konudaki olası çelişkilerin arkasındaki sosyo-bilişsel faktörler tartışılmaktadır. İç içe karma araştırma deseninin kullanıldığı çalışmaya, kolay örnekleme yoluyla 384 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmada Sosyo-Demografik Bilgi Formu, İklim Değişikliği ve Çevre Dostu Davranışlara İlişkin Bilgi Formu ve Hiyerarşik Kelime Çağrışım Testi kullanılmıştır. Veriler gönüllü katılımcılardan araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Uygulamalar ortalama 15 dakika sürmüştür. Katılımcılara 2024 yılı Mart-Mayıs aylarında yüz yüze uygulamalar yapılmıştır. Veriler, çeşitli istatistiksel analizlere, prototip analizine ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Araştırmanın nicel bulguları, katılımcıların iklimsel koşulların değiştiğini fark ettiklerini, iklim değişikliğini yeterli bilgiye sahip olmayan birine tarif edebileceklerini ve bu konuda ortalamanın üzerinde bilgi sahibi olduklarını düşündüklerini göstermektedir. Ayrıca, iklim

¹ Bu araştırma “İklim Değişikliğine Yönelik Paylaşılan Anlamlar ve Çevre Dostu Davranışlar” (SLO-2024-11047) başlıklı proje kapsamında gerçekleştirilmiştir, proje Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

² Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, alturkumsal@gmail.com, 0009-0008-0008-9507 (Sorumlu Yazar)

³ Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, zeynepolatr@gmail.com, 0009-0000-7320-9057

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, karasumehmet@yyu.edu.tr, 0000-0002-6620-2807

değişikliğiyle ilgili güncel gelişmeleri dikkatle takip ettikleri ortaya çıkmaktadır. Dahası, katılımcılar iklim değişikliği ile ilgili haberlere sıklıkla internet ve televizyon aracılığıyla ulaştıklarını belirtmektedirler. Ancak, çoğu katılımcının iklim değişikliğiyle ilgili bilimsel, felsefi veya sanatsal etkinliklere katılmadıkları ve çevre dostu bir yaşam tarzına geçmedikleri görülmektedir. Katılımcılar, iklim değişikliğini genellikle bu değişikliğin etkileri ve nedenleri üzerinden temsil etmektedir.

Araştırmanın nitel sonuçlarına göre, çevre dostu davranış sergileyenler ile sergilemeyenlerin iklim değişikliğine ilişkin sosyal temsilleri ve duyguları arasında belirgin benzerlikler bulunmaktadır. Her iki grup iklim değişikliği konusunu, bu değişikliğin etkileri (kuraklık, mevsim değişikliği, hastalıklar gibi) ve nedenleri (fosil yakıtlar, sanayileşme, bilinçsizlik gibi) aracılığıyla temsil etmektedir. Bu konudaki çözüm önerilerinin neredeyse hiç vurgulanmadığı görülmektedir. Diğer taraftan her iki grubun da iklim değişikliğinin antropojenik nedenlerine (çevre kirliliği, hava kirliliği, kirlilik gibi) değinildiği; iklim değişikliğinin aslında doğrudan gözlenemeyen nedenlerinin (sera gazları, karbondioksit, ozon tabakasının delinmesi gibi) ifade edildiği görülmektedir. İklim değişikliğinin katılımcılarda uyandırdığı duygular çevre dostu davranış sergileyenler ve sergilemeyenler açısından incelendiğinde; çevre dostu sergileyen katılımcılar için en sık ifade edilen duygular, kötü, üzüntü, korku, endişe ve kaygı iken; çevre dostu davranış sergilemeyen katılımcılar en sık kötü, korku, üzüntü, kaygı, endişe duygularını ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere, her iki gruptan katılımcıların en sık ifade ettiği duygular farklı sıralamalarda olsa da benzer duygulardır. Nitel sonuçlar, katılımcıların iklim değişikliğine ilişkin yaklaşımları ve çevre dostu davranışları arasında çelişkiler bulunduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, katılımcılar iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin nispeten farkındadır ve bu konuda bireysel ya da kolektif harekete geçilmesinin önemini vurgulamaktadırlar. Hatta bu değişimin olumsuz etkilerini azaltmak için çevre dostu davranışlar sergilediklerini ifade etmektedirler. Ancak gerçek hayattaki bu konuyla ilgili davranışları, “sundukları” tutumlarıyla uyumsuzdur.

Bu çelişkiler, sosyal temsillerin sosyo-bilişsel düzeydeki karmaşıklığı ile açıklanabilir (Moscovici, 1976). Bilişsel polifazi kavramı ile tarif edilen bu durum, farklı rasyonalitelere sahip bilgilerin aynı bireyde bir arada var olabilmesidir (Jovchelovitch, 2002). Bu kavram, psikolojideki bilişsel çelişki yaklaşımlarında kabul gören genel kanının aksine, insanların çelişkilerden motivasyonel olarak uzak durmaya koşullandığı fikrinden (Festinger, 1957; Festinger ve Carlsmith, 1959) uzaktır. Aksine insanlar çelişkilerle beraber yaşamaya elverişli canlılardır ve insanları bu konuda zora sokan şey çelişkiler değil, herhangi bir sosyal nesneye ilişkin boşluklardır.

Çünkü boşluklar olduğunda temsili üretecek argümanlar hayata geçemez (Castro, 2006). Bilişsel polifazi, bir temsilin oluşmasında ve sürdürülmesinde son derece önemlidir. İnsanlar herhangi bir konuya dair çelişen temsillere sahip olduğunda, o konuya dair anlayışlarını, kararlarını ya da pozisyonlarını dönüştürebilecek ve uzlaştırabilecek bir hareket alanı elde etmektedirler. Sosyo-bilişsel heterojenliği göstermesi bakımından çelişkiler, değişen koşullara karşı insanları daha üretken, dinamik ve esnek hâle getiren olanaklı araçlardır. Bu çalışma, katılımcıların iklim değişikliğine dair “eksik ve yanlış” durumlarından ziyade, devletleri ve büyük şirketleri içeren daha makro düzeydeki iklim dostu politika ve kararlara uyum sağlama potansiyellerine dikkat çekmektedir. Araştırma sonuçları psikoloji çalışmalarında genel kabul gören insan varsayımlarının birtakım eksik yanlarına da işaret etmektedir. İnsanlar sadece rasyonel bilgi işleyicileri ya da mekanik özellikleri öne çıkan canlılar değildirler (Joffe, 2003). Aksine herhangi bir konudaki davranışlar, o konuyla ilgili bilişsel, sosyal ve kültürel bağlamlarda dinamik bir biçimlenme hâlinindedir (Smith ve Joffe, 2012). İnsanlar deneyimlerini bireysel bilgi işlemenin ötesinde diğer insanlarla etkileşimleriyle, farklı bir anlatımla özneler arası bir şekilde oluştururlar, bu süreç rasyonel olduğu kadar duygusal ve sembolik yanları da güçlü bir şekilde içermektedir (Joffe, 2003). Katılımcılar tam olarak ne olduğu bilinmeyen bir tehlike olarak iklim değişikliği konusuyla ilişki kurduklarında, bu konu onlarda genellikle olumsuz duyguları tetiklemektedir. Ancak iklim değişikliği temsilleri bu tehlikeyle sembolik olarak başa çıkmalarını kolaylaştırmaktadır. Tam olarak bilinmeyen, anlaşılamayan bir tehlike, bilinen bir nesneye dönüştürülmektedir (Wagner ve Kronberger, 2001). Böylece olumsuz duyguların yönetimi daha olası gelmektedir.

Anahtar kelimeler: iklim değişikliği, çevre dostu davranışlar, sosyal temsiller, bilişsel polifazi, karma desen

Kaynakça

- Castro, P. (2006). Applying social psychology to the study of environmental concern and environmental worldviews: Contributions from the social representations approach. *Journal of Community and Applied Social Psychology, 16*, 247-266. <https://doi.org/10.1002/casp.864>
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503620766>
- Festinger, L. ve Carlsmith, J. M. (1959). Cognitive consequences of forced compliance. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 58*, 203-210. <https://doi.org/10.1037/h0041593>
- Joffe, H. (2003). Risk: From perception to social representation. *British Journal of Social Psychology, 42*, 55-73. <https://doi.org/10.1348/014466603763276126>

- Jovchelovitch, S. (2002). Re-thinking the diversity of knowledge: Cognitive polyphasia, belief and representation. *Psychologie et Société*, 5(1), 121-138.
- Moscovici, S. (1976). *La psychanalyse, son image et son public* (2. Baskı). Paris, PUF.
- Smith, N. W. ve Joffe, H. (2009). Climate change in the British press: The role of the visual. *Journal of Risk Research*, 12(5), 647-663. <https://doi.org/10.1080/13669870802586512>
- Wagner, W. ve Kronberger, N. (2001). Killer tomatoes! Collective symbolic coping with biotechnology. K. Deaux ve G. Philogene (Ed.), *Representations of the social* içinde (ss. 147-164). Blackwell.

PANEL

(23 Kasım 2024, 14:45-15:45)

Moderatör: Derya HASDAĞ

İnkârın Dayanılmaz Hafifliği

Gözde KIRAL UÇAR¹

İnsan kaynaklı iklim değişikliğinin bilim insanları tarafından iyi bir şekilde belgelenmiş olmasına ve gezegen üzerindeki canlı yaşam için tehdit oluşturduğu gösterilmesine karşın (Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC], 2022), araştırmalar (örn., Dunlap ve Brulle, 2020; Jylhä, 2018) birçok insanın hala iklim değişikliğini inkâr ettiğine işaret etmektedir. Öte yandan, iklim değişikliği ile mücadele edebilmek için öncelikle onun gerçekliğini kabul etmek gerekmektedir, dolayısıyla, 'iklim değişikliği inkârı'nı anlamak önemli görünmektedir. İlgili yazında gerçekleştirilen pek çok çalışma (örn., Dunlap, 2013; Jylhä, 2018; Mazo, 2013), inkârın 'insan faktörünün belirtildiği gibi önemli bir rolünün olmadığı', 'aşırı hava olaylarının her zaman deneyimlenebildiği', 'iklim değişikliğinin ciddi bir tehdit olmadığı' gibi çeşitli argümanlardan beslenebildiğine işaret etmektedir. İklim değişikliği sonuçlarının bireyler için psikolojik olarak yıkıcı olması (Norgaard, 2006; Stokols ve ark., 2009) ve iklim değişikliğinin henüz bütünüyle kavranmasını güçleştiren belirsizliği (Downing ve Ballantyne, 2007) gibi nedenlerin ise bireyleri inkâra yönlendirebildiği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, ilgili yazına bakıldığında inkârın farklı biçimlerinin olduğu ve ilgili yazında çalışmaların doğrudan inkâr (literal denial) üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Doğrudan inkâr, bireylerin karşıt yöndeki kanıtlara karşın açıkça iklimin değişmediğini savundukları bir inkâr biçimidir. Bunun dışında, ilgili yazında, bireylerin konu ile ilgili korku ve kaygı gibi istenmeyen duygulardan kaçınmak adına iklim değişikliğini ve sonuçlarını farklı bir şekilde yorumlayabildikleri ya da bu konuyu düşünmekten kaçındıkları gibi durumlarla karakterize olan inkârın yorumlayıcı (*interpretive denial*) ya da örtük biçimlerine de (*implicatory denial*) dikkat çekilmektedir (örn., Kiral Ucar ve ark., 2023, Wullenkord ve Reese, 2021). Bu bireylerin iklim değişikliğinin gerçekliğini bir ölçüde kabul etseler de yol açtığı duygularla baş edebilmek gibi nedenlerle farklı stratejiler kullanabildikleri ileri sürülmektedir (Gifford, 2011). Pek çok çalışma (örn., McCright ve Dunlap; 2011; Milfont ve ark., 2015) erkeklerin, düşük gelir ve düşük eğitim seviyesine sahip olanların, ileri yaştaki bireylerin ve

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, gozdekiral@comu.edu.tr, 0000-0001-5888-1101

beyazların iklim değişikliğini daha fazla inkâr etme eğiliminde olduklarına işaret etse de ilgili yazın ideolojik değişkenlerin inkârın güçlü yordayıcıları olduğunu göstermektedir. Araştırmaların önemli bir kısmında sağ-muhafazakâr ideolojileri benimseyen bireylerin iklim değişikliğini daha fazla inkâr ettiği gösterilmektedir (örn., Kellstedt ve ark., 2008; McCright ve Dunlap, 2011). Bu bağlamda, sağ kanat yetkeçiliği, sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma güdüsünün öne çıkan ideolojik yordayıcılar olduğu görülmektedir. Bireylerin sağ kanat yetkeçiliği, sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma düzeylerindeki artışla, iklim değişikliğini inkâr etme eğilimlerindeki artışın ilişkili olduğunu gösteren çok sayıda çalışma mevcuttur (örn., Feygina ve ark., 2010; bir meta analiz çalışması için bkz., Stanley ve Wilson, 2019). Buna göre, otoriter hiyerarşileri takip etme ve sürdürme eğilimi olanların, grup temelli sosyal hiyerarşilerin varlığını ve sürdürülmesini destekleyenlerin ve sistemi meşrulaştırmaya yönelik güçlü bir motivasyona sahip olanların iklim değişikliğinin gerçekliğini inkâr etme olasılıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Türkiye’deki çalışmalara bakıldığında, az sayıdaki çalışmanın bulgularının (örn., Kiral Ucar ve ark., 2023) uluslararası yazınla benzerlik gösterdiği; ancak bu çalışmaların sınırlı sayıda olduğu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de iklim değişikliğini kimlerin inkâr ettiğini söyleyebilmek için daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, iklim değişikliği inkârı kavramını farklı yönleriyle tanıtmak, ilgili yazında öne çıkan araştırmalar bağlamında inkârın önemli yordayıcılarını tartışmak ve bu bağlamda Türkiye’deki çalışmalarını değerlendirmek hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: İklim değişikliği inkârı, doğrudan inkâr, yorumlayıcı inkâr, örtük inkâr, iklim değişikliği

Kaynakça

- Downing, P. ve Ballantyne, J. (2007). *Tipping Point or Turning Point? Social Marketing and Climate Change*. Ipsos MORI Social Research Institute.
- Dunlap, R. E. (2013). Climate change skepticism and denial. *American Behavioral Scientist*, 57(6), 691-698. <https://doi.org/10.1177/0002764213477097>
- Dunlap, R. E. ve Brulle, R. J. (2020). Sources and amplifiers of climate change denial. D. Holmes ve L. Richardson (Ed.), *Research handbook on communicating climate change* içinde (s. 49–61). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781789900408.00013>.
- Feygina, I., Jost, J. T. ve Goldsmith, R. E. (2010). System justification, the denial of global warming, and the possibility of “system-sanctioned change.” *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(3), 326–338. <https://doi.org/10.1177/0146167209351435>

- Gifford, R. (2011). The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation. *American Psychologist*, 66(4), 290–302. <https://doi.org/10.1037/a0023566>
- Jylhä, K. M. (2018). Denial versus reality of climate change. D. A. Dellasala ve M. I. Goldstein (Ed.) *Encyclopedia of the Anthropocene* içinde (s. 487–492). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809665-9.09762-7>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (2022). Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/> adresinden erişildi.
- Gifford, R. (2011). The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation. *American Psychologist*, 66(4), 290–302. <https://doi.org/10.1037/a0023566>
- Kellstedt, P. M., Zahran, S. ve Vedlitz, A. (2008). Personal efficacy, the information environment, and attitudes toward global warming and climate change in the United States. *Risk Analysis: An International Journal*, 28(1), 113–126. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2008.01010.x>
- Kiral Ucar, G., Kaynak Malatyali, M. ve Kaynak, B. D. (2023). Social and ecological dominance orientations, climate change denial, and pro-environmental behavior. *Global Environmental Psychology*. <http://doi.org/10.23668/psycharchives.12941>
- Mazo, J. (2013). Climate change: Strategies of denial. *Survival*, 55(4), 41-49. <https://doi.org/10.1080/00396338.2013.823019>
- McCright, A. M. ve Dunlap, R. E. (2011). Cool dudes: The denial of climate change among conservative white males in the United States. *Global Environmental Change*, 21(4), 1163–1172. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.06.003>
- Milfont, T. L., Milojev, P., Greaves, L. M. ve Sibley, C. G. (2015). Socio-structural and psychological foundations of climate change beliefs. *New Zealand Journal of Psychology (Online)*, 44(1), 17–30.
- Norgaard, K. M. (2011). *Climate denial: Emotion, psychology, culture, and political economy*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566600.003.0027>
- Stanley, S. K. ve Wilson, M. S. (2019). Meta-analysing the association between social dominance orientation, authoritarianism, and attitudes on the environment and climate change. *Journal of Environmental Psychology*, 61, 46–56. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2018.12.002>
- Stokols, D., Misra, S., Runnerstrom, M. G. ve Hipp, J. A. (2009). Psychology in an age of ecological crisis: From personal angst to collective action. *American Psychologist*, 64(3), 181-193. <https://doi.org/10.1037/a0014717>
- Wullenkord, M. C. ve Reese, G. (2021). Avoidance, rationalization, and denial: Defensive self-protection in the face of climate change negatively predicts pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 77, 101683. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101683>

Bilimsel Alandan Günlük Yaşama: İklim Değişikliği Sosyal Temsillerinin Toplum İçindeki Üretimi, Yapısı ve Dönüşümü

Gamze Özdemir PLANALI¹

İklim değişikliği, tüm insanlığın karşı karşıya olduğu en önemli tehditlerden biridir (IPCC, 2023). Bu nedenle ki, önceleri yalnızca bilimsel alanın bir objesi olarak görülürken zamanla siyasette, ekonomide ve popüler kültürde kendisine yer bulmuş ve nihayetinde insanların günlük hayatlarının bir parçası haline gelmiştir. Moscovici'ye (1984a) göre, insanların dilinde ve zihninde yer eden pek çok kavram, bilimsel bir kökene sahiptir; ancak bunlar iletişim yoluyla yeniden inşa edilerek kullanılırlar. Dolayısıyla iklim değişikliği kavramının bilimsel mecradaki anlamı ile toplumsal hayattaki karşılığının aynı olmaması beklenir bir durumdur. O halde, iklim değişikliği insanlar için ne anlama gelmektedir? Moscovici (1984b, 2000) tarafından geliştirilen Sosyal Temsil Kuramına (*Social Representation Theory*) göre, iletişim yoluyla kolektif biçimde oluşturulan ve bir sosyal objeye yönelik paylaşılan anlamlar olarak ifade edilebilecek “sosyal temsiller” (*social representations*), gerçeklik söz konusu olduğunda insanların sahip olduğu tek şeydir. Dolayısıyla iklim değişikliğinin insanlar için ne anlama geldiğini ortaya çıkarmak, iklim değişikliği sosyal temsillerinin araştırılmasını gerektirir.

Sosyal temsiller “demir atma” (*anchoring*) ve “nesneleştirme” (*objectification*) süreçleri ile üretilen (Moscovici, 1984a); “merkezi çekirdek” (*central core*) ve “çevresel sistem” (*peripheral system*) olmak üzere birbirini destekleyen iki sistemden oluşan (Abric,1993) kompleks yapılardır. Üstelik aynı bağlam içinde “hegemonik” (*hegemonic*), “özgürleştirici” (*emancipated*) ve “polemik” (*polemic*) olmak üzere farklı türleri bir arada bulunabilir ve bunlar birbirini destekleyebilir ya da birbiriyle çatışma halinde olabilir (Moscovici, 1988). Sosyal temsillere yönelik bu bilgiler doğrultusunda iklim değişikliği sosyal temsillerini araştıran çalışmalar, farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda, medyada ya da belirli insan grupları içinde iklim değişikliği temsillerinin üretilme süreçlerine ışık tutmayı, üretilen bu temsillerin yapısını ve türlerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

¹ Arş. Gör. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, gamzeozdemir@comu.edu.tr, 0000-0002-2665-9773

En genel haliyle bulgular, iklim değişikliğinin ozon tabakasının incelenmesi gibi farklı çevre meseleleri (örn., Leiserowitz, 2007) ve endişe gibi olumsuz duygularla (örn., Fischer ve ark., 2012) demirlendiğini göstermiştir. Öte yandan iklim değişikliğinin sıklıkla eriyen buz kütleleri, kutup ayları ve felaket görüntüleri gibi görseller ile nesneleştirdiği anlaşılmıştır (örn., Smith ve Leiserowitz, 2012). İklim değişikliği sosyal temsillerinin bu şekilde üretilmesi, onun psikolojik olarak mesafe içerecek ve bireylerin öz yetkinliklerine ket vuracak şekilde inşa edildiğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Öte yandan iklim değişikliği sosyal temsillerinin kültürlerarasında dahi küresel ısınma gibi ortak bazı merkezi unsurları barındırması, medyanın bu temsillerin üretilmesindeki rolüne ışık tutmaktadır (örn., Baquiano ve Mendez, 2015; Chen 2019). Ancak buna karşın, aynı toplum içinde farklı art alana sahip gruplar arasında iklim değişikliği sosyal temsillerinin yapısının ve içeriğinin farklılaşabildiği de görülmüştür (örn., Moloney ve ark., 2014). Bu yöndeki bulgular ise iklim değişikliğini azaltmak ve önlemek amacıyla geliştirilecek politikaların, insan gruplarının sosyal kimliklerine ve kolektif belleklerine göre şekillendirilmesi gerektiğinin bir göstergesidir. Tüm bunlara ek olarak, iklim değişikliğinin mevcudiyetine yönelik hegemonik temsillerin, örtük biçimde dahi olsa, değişikliğin insan eli ile gerçekleşmediği söylemi ile inşa edilen polemik temsiller aracılığı ile zayıflatıldığı anlaşılmıştır (örn., Jaspal ve Nerlich, 2014).

Öte yandan Sosyal Temsil Kuramına göre, sosyal temsiller sabit yapılar değillerdir; zaman içinde değişip dönüşebilirler (Moscovici, 1984b; 2000). İklim değişikliğinin sosyal temsillerini inceleyen araştırmalar doğrultusunda, iklim değişikliği ile daha etkili mücadele edebilmek için, bir toplum tarafından paylaşılan sosyal temsillerin psikolojik mesafeyi azaltırken öz yetkinliği artıracak şekilde yeniden üretilmesi ve merkezi çekirdeğinin de bu yönde dönüştürülmesi gerektiği görülmüştür. Ayrıca insan failliliğine şüphe düşüren polemik temsiller ile mücadele edilmesi gerektiği; aksi halde bu temsillerin iklim değişikliğinin gerçekliğine yönelik inancı ve dolayısıyla mücadeleyi olumsuz yönde etkileyebileceği anlaşılmıştır. Ancak bu esnada sosyal temsillerin, sosyal kimlik ve kültür ile ilişkisinin göz ardı edilmemesi de oldukça önemlidir. Dolayısıyla, ilgili alan yazın ışığında iklim değişikliği sosyal temsillerinin farklı toplumlarda araştırılmasına ve farklı sosyal kimliklerle ilişkisinin açığa çıkarılmasına ihtiyaç olduğu ileri sürülmüş ve bu süreçte medyanın rolü tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İklim değişikliği, sosyal temsiller, demir atma, nesneleştirme, merkezi çekirdek, hegemonik sosyal temsiller, polemik sosyal temsiller

Kaynakça

- Abric, J. C. (1993). Central system, peripheral system: Their functions and roles in the dynamics of social representations. *Papers on Social Representations*, 2(2), 75–78.
- Baquiano, M. J. ve Mendez, A. J. P. (2015). Structural configurations of social representations about climate change. *Athens Journal of Social Sciences*, 3(1), 19–26. <https://doi.org/10.30958/ajss.3-1-2>
- Chen, M. F. (2019). Social representations of climate change and pro-environmental behavior intentions in Taiwan. *International Sociology*, 34(3), 327–346. <https://doi.org/10.1177/0268580919832737>
- Fischer, A., Peters, V., Neebe, M., Vávra, J., Kriel, A., Lapka, M. ve Megyesi, B. (2012). Climate change? No, wise resource use is the issue: Social representations of energy, climate change and the future. *Environmental Policy and Governance*, 22(3), 161–176. <https://doi.org/10.1002/eet.1585>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). *Climate change 2023: Synthesis report. Contribution of Working Groups I, II & III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (H. Lee ve J. Romero, Ed.). IPCC. <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647>
- Jaspal, R. ve Nerlich, B. (2014). When climate science became climate politics: British media representations of climate change in 1988. *Public Understanding of science*, 23(2), 122–141. <https://doi.org/10.1177/0963662512440219>
- Leiserowitz, A. (2007). Communicating the risks of global warming: American risk perceptions, affective images, and interpretative communities. S. C. Moser, ve L. Dilling (Ed.), içinde *Creating a climate for change* (s. 44–63). Cambridge University Press.
- Moloney, G., Leviston, Z., Lynam, T., Price, J., Stone-Jovicich, S. ve Blair, D. (2014). Using social representations theory to make sense of climate change: What scientists and nonscientists in Australia think. *Ecology and Society*, 19(3), 1–10. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06592-190319>
- Moscovici, S. (1984a). The myth of the lonely paradigm: A rejoinder. *Social Research*, 51, 939967.
- Moscovici, S. (1984b). The phenomenon of social representations. R. M. Farr ve S. Moscovici (Ed.), içinde *Social representations* (s. 3–70). Cambridge University Press.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 211–250.
- Moscovici, S. (2000). The phenomenon of social representations. S. Moscovici ve G. Duveen (Ed.), içinde *Social representations: Explorations in social psychology* (s. 18–77). Cambridge University Press.
- Smith, N. ve Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: Exploring affective image associations in the United States over time. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(6), 1021–1032. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2012.01801.x>

Sosyal Kimlik Süreçleriyle İklim Mücadelesinde Yeni Yollar

Mehmet KARASU¹

Panelin bu bildirisinde, çevre dostu eylemlerde ve küresel bir kriz olarak iklim değişikliği ile mücadelede Sosyal Kimlik Kuramı'nın rolü tartışılmaktadır. İklim değişikliği, sadece bireysel çabalarla çözülemeyecek kadar karmaşık ve büyük ölçekli bir sorundur ve bu nedenle kolektif çabalar gerektirir (Fritsche, 2024; Masson ve Fritsche, 2021). Sosyal Kimlik Kuramı, bireylerin kendilerini bir grubun parçası olarak tanımladıklarında, kişisel eylemlerini grubun hedefleri doğrultusunda değerlendirdiklerini ve böylece "biz" algısı sayesinde kolektif hareket etmeye daha yatkın hâle geldiklerini öne sürmektedir (Reicher ve ark., 2010; Tajfel ve Turner, 1979). İklim değişikliği, günlük hayatta hemen fark edilemeyen veya doğrudan hissedilmeyen zayıf fiziksel belirtiler ve gelecekteki etkilerinin belirsizliği nedeniyle (Milfont, 2010) bireylerin iklim krizine karşı sorumluluk hissetmelerini zorlaştırabilir. Ancak Sosyal Kimlik Kuramı, bireylerin kendilerini tehdit altında hissettiklerinde, özellikle kolektif kimliklerine yönelik tehditlerde, güçlü bir beraber hareket etme motivasyonu geliştirebileceklerini savunmaktadır (Fritsche ve ark., 2012). Sosyal Kimlik Kuramı perspektifinden çevre dostu eylemleri teşvik eden yaklaşımlar, insanların iklim değişikliği gibi küresel krizlere daha etkili bir şekilde yanıt vermelerini sağlayabilir (Fielding ve Hornsey, 2016). Sosyal kimlik yaklaşımının iklim değişikliği araştırmalarında benimsenmesinin üç temel avantajı vardır (Ferguson ve ark., 2016). İlk olarak, bu yaklaşım bireyci görüşlerden farklı olarak, çevreyle ilgili psikolojik bilgileri daha derinlemesine entegre ederek gruplar arası süreçlerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. İkinci olarak, sosyal kimlik perspektifi, sürdürülemez olan mevcut duruma karşı daha güçlü bir değişim potansiyeli sunmaktadır. Bu, bireyci yaklaşımların aksine, gruplar arasındaki yapısal eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için gerekli kolektif değişim fırsatlarını vurgulamasıyla mümkün olmaktadır. Son olarak, bu perspektif, iklim değişikliği stratejilerinin geliştirilmesinde politik duyarlılığı artırır, çünkü müdahalelerin bireylerin değil, grup kimliklerinin etrafında şekillendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çevre Dostu Eylemin Sosyal Kimlik Modeli'ne (SIMPEA) göre çevre dostu

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, karasumehmet@yyu.edu.tr, 0000-0002-6620-2807

eylemler, çevresel kriz unsurlarının ilk değerlendirilmesiyle fark edilmeye başlamaktadır. Bu değerlendirme sonucu kişisel ve/ya kolektif düzeyde duygular ve motivasyonlar tetiklenmektedir. Tetiklenen duygular ve motivasyonlar; grup içi özdeşleşmeyi, kolektif yeterlilik inançlarını ve grup içi davranış normları ve hedefleri şekillendirmektedir. Bu üç temel değişken, birbirleriyle etkileşim hâlinde bireylerin çevre dostu eylemlerini etkilemektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal kimlik, iklim değişikliği, çevresel kriz, çevre dostu eylem, SIMPEA

Kaynakça

- Ferguson, M. A., McDonald, R. I. ve Branscombe, N. R. (2016). Global climate change: A social identity perspective on informational and structural interventions. S. McKeown, R. Haji ve N. Ferguson (Ed.), *Understanding peace and conflict through social identity theory: Contemporary and worldwide perspectives* içinde (ss. 145–164). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-29869-6_10
- Fielding, K. S. ve Hornsey, M. J. (2016). A social identity analysis of climate change and environmental attitudes and behaviors: Insights and opportunities. *Frontiers in Psychology*, 7, Article 121. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00121>
- Fritsche, I. (2024). It's getting dark, but we will see: Gaining collective momentum in face of existential environmental threat. *Global Environmental Psychology*, 2, Article e12979. <https://doi.org/10.5964/gep.12979>
- Fritsche, I., Cohrs, J. C., Kessler, T. ve Bauer, J. (2012). Global warming is breeding social conflict: The subtle impact of climate change threat on authoritarian tendencies. *Journal of Environmental Psychology*, 32(1), 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2011.10.002>
- Masson, T. ve Fritsche, I. (2021). We need climate change mitigation and climate change mitigation needs the 'We': A state-of-the-art review of social identity effects motivating climate change action. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 42, 89–96. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2021.04.006>
- Milfont, T. L. (2010). Global warming, climate change and human psychology. V. Corral-Verdugo, C. H. Garcia-Cadena ve M. Frias-Arment (Ed.), *Psychological approaches to sustainability: Current trends in theory, research and practice* içinde (ss. 19–42). Nova Science Publishers.
- Reicher, S. D., Spears, R. ve Haslam, S. A. (2010). The social identity approach in social psychology. M. S. Wetherell ve C. T. Mohanty (Ed.), *Sage identities handbook* içinde (ss. 45– 62). Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446200889.n4>
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* içinde (ss. 33–47). Brooks/Cole.

PANEL

(24 Kasım 2024, 11:00-12:00)

Moderatör: Özgür UÇAR

Ben Kirliliği

Emre KOYUNCU¹

İnsanın çevreyle kurduğu ilişkiyi dönüştürmesinin temel koşullarından biri kendi kendini kavrama biçimini, kendi özneliğinin yapısını gözden geçirmesidir. Ancak öznenin ilişkilerini, onun sonradan kurduğu birtakım bağlar olarak değil, kendi kuruluşunun asli unsurları olarak ele aldığımızda; yani özneyi yalıtık ve steril değil, ilişkilenmiş ve kontamine bir şekilde kavradığımızda böyle bir dönüşüm mümkün olabilir. Böyle bir ontolojiye doğru hamle yapmayan her çevre etiği, insana kâh örtük kâh aleni bir şekilde tanınmiş olan kategorik ayrıcalığı ve üstünlüğu devam ettirir.

Anahtar kelimeler: Özne, insan, çevre etiği, ben

---

¹ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü, ekoyuncu@ankara.edu.tr, 0000-0003-1961-8903

Ekososyal Krizlerin Gölgesinde: Eleştirel Erkeklik Çalışmalarında Yeni Bir Alan Olarak Ekoloji ve Erkeklik Üzerine Tartışmalar

Mehmet BOZOK¹

Ekofeminizmin kuramsallaştırıldığı 1970’lerden bu yana yaklaşık elli sene geçmiş durumda. Dünyada ekolojik krizler derinleşirken, toplumsal cinsiyet ve ekolojiyi eleştirel bir biçimde birlikte tartışmanın önemi daha da artmış durumdadır. Bu süreçte, ekofeminizm tartışmaları, feminizm ve queer çalışmalarını zenginleştirdi. Ortaya çıktığı 1970’lerin sonlarından günümüze, son elli yılda eleştirel erkeklik çalışmaları da ataerkillik ve cinsiyetçilik eleştirilerine getirdiği katkılarla eleştirel toplumsal cinsiyet tartışmalarını zenginleştiren bir alan oldu. Bu alanda ekoloji tartışmaları en yeni tartışma alanlarından biridir. Bu alandaki tartışmaların öncü isimlerinden Hultman ve Pulé (2019), alanın bugününü tartışan makalelerinde Antroposenik yıkımdaki rolünün altını çizen “manthroposen” fikrini ekososyal yıkımı tartışmak için başlıca kavramlardan biri olarak kullanmayı önerirler. Ekoloji ve doğayla kurulan ilişkilerde toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanan “ekoerkekliklerin” bir alternatif olabileceğini vurgularlar. Bu sunumda, ekofeminizmden manthroposene ve ekoerkekliklere eleştirel erkeklik çalışmalarında ekoloji ve erkeklik tartışmalarının eleştirel bir değerlendirmesini yapmayı hedefliyorum. Sunumda ekofeminizmde erkekler ve erkekliklerin nasıl değerlendirildiğinden, eleştirel erkeklik çalışmalarının hangi kavramsal ve kuramsal araçlarla ekososyal ilişkileri ele almayı önerdiğini tartışacağım. Sunumu farklı ekoerkekliklerin toplumsal cinsiyet eşitliği ne gibi alternatifler sunabilir sorusuyla bitirmeyi planlıyorum.

Anahtar kelimeler: toplumsal cinsiyet, ekofeminizm, eleştirel erkeklik çalışmaları, Antroposen, manthroposen

¹ Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, mehmetbozok@maltepe.edu.tr, 0000-0002-9841-6324

OTURUM 3

(24 Kasım 2024, 12:15-13:00)

Oturum Başkanı: Erkin SARI

Çevre Yanlısı Katılımın Teşviğinde ve Doğayla Temasta Duygular

Sinem Yaşar SARI¹, Erkin SARI²

İnsan kaynaklı çevresel sorunlar gün geçtikçe dünya için daha büyük bir tehdit haline gelmektedir (IPCC, 2023). Bu tehditle mücadele etmede çeşitli uluslararası politikaların yanında bireysel ve kolektif eylemlerin de önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda araştırmacılar bireyleri çevre yanlısı katılıma teşvik eden faktörleri anlamaya çalışmaktadır. Bir meta analiz çalışmasında çevre yanlısı davranış üzerine yapılan araştırmaların çoğunlukla planlı davranış kuramı, alışkanlıklar, kişisel normlar, algılanan kontrol algısı, değerler, tutumlar, inançlar gibi kavram ve teorileri ele aldığı bildirilmektedir (Tian ve Liu, 2022). Tüm bu faktörlerin yanında duygular, çevreci davranmayı yönlendirebilecek bir etmen olarak ele alınmış olsa da (Vining, 1987) bilişsel modellerin hakimiyeti duygu çalışmalarını nispeten azaltmıştır (Kals ve Müller, 2012). Fakat duyguların ve duygusal tepkilerin daha çok çalışılmaya başlamasıyla duygular çevre psikologlarının dikkatini yeniden çekmeyi başarmıştır. Bu bağlamda araştırmacılar çevre yanlısı davranışları teşvik etme potansiyeli yüksek duygular hakkında şu soruları incelemektedir: Çevre yanlısı davranışlar sergilendikten sonra hangi duygular ortaya çıkabilir (Pihkala, 2022) ya da önceki çevreci davranışlarla deneyimlenen duyguların tekrar yaşanacağını beklemek çevre yanlısı katılımı nasıl yönlendirmektedir (Taufik ve Venhoeven, 2018)? Kültürlerarası farklılıklar iklim değişikliği hakkında farklı duygu deneyimleri oluşturabilir mi, bunun çevre yanlısı davranışlara yansımaları nasıldır (Ogunbode ve ark., 2022; Tam ve ark., 2023)? Bu ve benzeri sorulara yanıt arayan çalışmalarda suçluluk, gurur, utanç, keder, mutluluk, umut gibi geniş bir yelpazede sıralanan çeşitli duyguların yeşil ürün satın alma (Balaskes ve ark., 2023), kolektif eylemde bulunma niyeti (Landman ve Rohmann, 2020; Sarı ve ark., 2024), geri dönüşüm yapma (Chatelain ve ark., 2018) gibi çeşitli çevre yanlısı davranışlarla ilişkisi araştırılmıştır.

Duygular ayrıca doğa deneyimleri bağlamında da ele alınmaktadır. Doğaya temas etmek stresi ve negatif duygulanımları azaltırken; öznel iyi oluşu ve pozitif duygulanımı artırabilir (Bratman ve ark., 2021; McMahan ve Estes, 2015). Çeşitli çalışmalarda doğa ile temas etmenin

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, 23435036023@ogr.btu.edu.tr,

 0009-0004-1765-9829 (Sorumlu Yazar)

² Dr. Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, erkin.sari@yahoo.com.tr, 0000-0002-2162-5558

doğaya bağlılık (Lumber ve ark., 2017), öz aşkınlık (Neill ve ark., 2019), huşu, mutluluk, neşe (Ballew ve Omoto, 2018), şükran (Phillips ve ark., 2023; Tam, 2022), merhamet (Marschall, 2021) gibi duyguları açığa çıkardığı, stres seviyesini düşürdüğü (Yao ve ark., 2020) kanıtlanmıştır. Ayrıca bu verilerde doğada hissedilen duyguların, çevre yanlısı davranışlar için güçlü bir motivasyon kaynağı olarak değerlendirilebileceği ortaya koyulmaktadır. Bunlarla birlikte doğaya temas etmenin dağılan dikkatin toparlanmasında da faydalı olduğu bilinmektedir (Stevenson ve ark., 2018).

Bu çalışmada çevre psikolojisi çerçevesinde ele alınan duygu çalışmalarının, çevresel katılım bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Alanyazın taramasında, araştırma alanının görece yeni oluşu ve duyguların karmaşık yapısı göz önünde bulundurularak, makalelerin güncel tarihlere sahip olması, hipotez ve tartışmalarıyla konuyla doğrudan bağlantılı olması ve duyguların çevresel katılım açısından çeşitli faktörler ve yöntemlerle değerlendirilmesi gibi kriterler dikkate alınmıştır. İngilizce ve Türkçe görgül çalışmalardan oluşan makalelere çeşitli veri tabanları (ör., SCOPUS, Web of Science, DergiPark) üzerinden ulaşılmıştır. Bu kapsamda, alanyazının ışığında korku, öfke, kaygı, suçluluk, gurur, mutluluk, neşe, umut ve huşu gibi duyguların çevresel katılımı artırma potansiyeli tartışılacak ve doğayla temas sonrasında ortaya çıkan duyguların çevre yanlısı davranışlardaki rolü ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Çevre yanlısı davranış, çevresel katılım, duygular, doğa, doğaya bağlılık.

Kaynakça

- Balaskas, S., Panagiotarou, A., ve Rigou, M. (2023). Impact of environmental concern, emotional appeals, and attitude toward the advertisement on the intention to buy green products: The case of younger consumer audiences. *Sustainability*, 15, 13204. <https://doi.org/10.3390/su151713204>
- Ballew, M. T. ve Omoto, A. M. (2018). Absorption: How nature experiences promote awe and other positive emotions. *Ecopsychology*, 10(1), 26–35. <https://doi.org/10.1089/eco.2017.0044>
- Bratman, G. N., Olvera-Alvarez, H. A. ve Gross, J. J. (2021). The affective benefits of nature exposure. *Social and Personality Psychology Compass*, 15(8), e12630. <https://doi.org/10.1111/spc3.12630>
- Chatelain, G., Hille, S. L., Sander, D., Patel, M., Hahnel, U. J. J. ve Brosch, T. (2018). Feel good, stay green: Positive affect promotes pro-environmental behaviors and mitigates compensatory “mental bookkeeping” effects. *Journal of Environmental Psychology*, 56, 3–11. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2018.02.002>

- Kals, E. ve Müller, M. M. (2012). Emotions and environment. S. D. Clayton (Ed.), *The Oxford handbook of environmental and conservation psychology* içinde (s. 128–147). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199733026.013.0008>
- Landmann, H. ve Rohmann, A. (2020). Being moved by protest: Collective efficacy beliefs and injustice appraisals enhance collective action intentions for forest protection via positive and negative emotions. *Journal of Environmental Psychology*, 71, Article 101491. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101491>
- Lumber, R., Richardson, M., ve Sheffield D (2017) Beyond knowing nature: Contact, emotion, compassion, meaning, and beauty are pathways to nature connection. *PLoS ONE* 12(5), e0177186. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0177186>
- IPCC (2023). *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, s. 35-115, https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf
- Marschall, I. (2021). *Exploring the association between compassion, pro-environmental behaviour and nature connectedness in daily life*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). University of Twente.
- McMahan, E. A. ve Estes, D. (2015). The effect of contact with natural environments on positive and negative affect: A meta-analysis. *The Journal of Positive Psychology*, 10(6), 507-519. <https://doi.org/10.1080/17439760.2014.994224>
- Neill, C., Gerard, J. ve Arbutnott, K. D. (2019). Nature contact and mood benefits: Contact duration and mood type. *The Journal of Positive Psychology*, 14(6), 756-767. <https://doi.org/10.1080/17439760.2018.1557242>
- Ogunbode, C. A., Doran, R., Hanss, D., Ojala, M., Salmela-Aro, K., van den Broek, K. L., ... Karasu, M. (2022). Climate anxiety, wellbeing and pro-environmental action: correlates of negative emotional responses to climate change in 32 countries. *Journal of Environmental Psychology*, 84, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101887>
- Pihkala, P. (2022). Toward a taxonomy of climate emotions. *Frontiers in Climate*, 3, 738154. <https://doi.org/10.3389/fclim.2021.738154>
- Phillips, C., Straughan, E. ve Atchison, J. (2024). Gratitude for and to nature: insights from emails to urban trees. *Social & Cultural Geography*, 25(3), 363–384. <https://doi.org/10.1080/14649365.2023.2177715>
- Sarı, E., Yücel, E., ve Bükün, M. F. (2024). The role of emotions in collective responses to in-group norm violations: the case of university's sensitivity to the natural environment norm. *Current Psychology*, 43, 27187 – 27206. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-06370-1>
- Stevenson, M. P., Schilhab, T. ve Bentsen, P. (2018). Attention Restoration Theory II: A systematic review to clarify attention processes affected by exposure to natural environments. *Journal of Toxicology and Environmental Health, Part B*, 21(4), 227–268. <https://doi.org/10.1080/10937404.2018.1505571>

- Tam, K. P. (2022). Gratitude to nature: Presenting a theory of its conceptualization, measurement, and effects on pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 79, 101754. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101754>
- Tam, K. P., Chan, H. W. ve Clayton, S. (2023). Climate change anxiety in China, India, Japan, and the United States. *Journal of Environmental Psychology*, 87, 101991. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2023.101991>
- Taufik, D. ve Venhoeven, L. (2018). Emotions and pro-environmental behaviour. L. Steg ve J.I.M. De Groot (Ed.), *Environmental Psychology: An Introduction* içinde (s. 190-197). BPS Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119241072.ch19>
- Tian, H. ve Liu, X. (2022). Pro-environmental behavior research: Theoretical progress and future directions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(11), 6721. <https://doi.org/10.3390/ijerph19116721>
- Vining, J. (1987). Environmental decisions: The interaction of emotions, information, and decision context. *Journal of Environmental Psychology*, 7(1), 13–30. <https://doi.org/10.1177/0013916592241001>
- Yao, W., Zhang, X. ve Gong, Q. (2021). The effect of exposure to the natural environment on stress reduction: A meta-analysis. *Urban Forestry & Urban Greening*, 57, 126932. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126932>

Eko-Duyguları Ölçen Mevcut Araçların Sistematik Bir İncelemesi

Fulya KIRIMER-AYDINLI¹, Mariel Juaréz CASTELÁN², Nilab HAKIM³, Pelin GÜL⁴, A. Berfu ÜNAL⁵, Raimundo AGUAYO-ESTREMER⁶, Adriana PEREZ-FORTIS⁷, Mario E. ROJAS-RUSSELL⁸, Valentina GALLO⁹

İklim krizinin zihinsel sağlık üzerinde doğrudan ve dolaylı birçok etkisi bulunmaktadır (Clayton ve ark., 2017). Bu etkileri inceleyen çalışmaların sayısı her geçen yıl önemli ölçüde artmaktadır. Söz konusu çalışmaların odak noktası çoğunlukla iklim krizinin hangi tür duyguları tetiklediğini anlamak ve ölçmek üzerine olmuştur. Alanyazında şimdiye kadar incelenen duygular arasında eko-kaygı, eko-suçluluk, eko-yas, solastalji (doğa kaybı üzüntüsü) ve eko-depresyon yer almaktadır. Ancak bu duygu odaklı etkilerin nicel olarak belirlenmesi için gerekli olan ortak tanımlar ve değerlendirme araçları nicelik ve nitelik bakımından sınırlıdır. Bu sistematik derlemenin amacı, iklim kriziyle ilişkili duyguları ölçmek için kullanılan psikometrik araçları haritalamak, bunların psikometrik özelliklerini değerlendirmek ve mevcut eksiklikleri belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda genel popülasyonda eko-kaygı ve iklim değişikliğiyle ilişkili diğer duyguları değerlendirmek için tasarlanmış öz-bildirime dayalı ölçümlerin psikometrik özelliklerini ve geçerliliklerini tanımlayan çalışmalar değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma üç veri tabanı (PubMed, PsycINFO ve Web of Science) taranarak gerçekleştirilmiştir². Veriler PRISMA, COSMIN çalışma deseni ve COSMIN yanlılık riski kontrol listelerine göre raporlanmıştır.

Tarama sonucunda çeşitli eko-duyguları ölçmeye yönelik geliştirilen öz-bildirime dayalı 10 farklı ölçek tespit edilmiştir (Ágoston ve ark., 2022; Bowler ve Schwarzer, 1991; Caceres ve ark., 2022; Clayton ve Karazsia, 2020; Higginbotham ve ark., 2007; Hogg ve ark., 2021; Searle ve Gow, 2010; Stewart, 2021). Bu ölçeklerden dördü eko-kaygıyı ölçmeye yönelik olarak geliştirilmişken,

¹ Dr., Anadolu Üniversitesi (Doktora sonrası araştırmacı, Groningen Üniversitesi), fulyakirimer@anadolu.edu.tr, 0000-0003-1125-4957 (Sorumlu Yazar)

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Nacional Autónoma de México Üniversitesi, 0000-0002-5639-8148

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Amsterdam Üniversitesi

⁴ Dr., Groningen Üniversitesi, 0000-0002-1856-2744

⁵ Dr., Groningen Üniversitesi, 0000-0002-0221-0656

⁶ Dr., Complutense de Madrid Üniversitesi, 0000-0001-7276-9394

⁷ Dr., Groningen Üniversitesi, 0000-0003-2990-8517

⁸ Dr., Nacional Autónoma de México Üniversitesi, 0000-0001-6644-1384

⁹ Dr., Groningen Üniversitesi, 0000-0002-1268-8629

geri kalan altısı diğerk olumsuz duygulara odaklanmıştır. Çalışmalarda eko-duyguların tanımlarında farklılıklar saptanmıştır. Mevcut araçların altısı İngilizce, üçü aynı örnekleme kullanılarak Macarca olarak geliştirilmiştir. Ölçeklerin altısı çok boyutlu, diğerk dördü ise tek boyutludur. Bir ölçek dışında tüm ölçekler, iklim krizine yönelik davranışsal (örn., iklim değişikliğini düşünmekten uyuyamamak), bilişsel (örn., iklim değişikliğiyle ilgili son yaşananları düşünmekten kendini alıkoyamamak) veya fiziksel (örn., iklim krizini düşündükçe kaslarda alışılmadık gerginlik yaşamak) tepkileri belirten en az bir madde içermektedir. Ölçekler odaklandıkları temel eko-duygudan bağımsız olarak incelendiğinde, ölçek maddelerinde en sık tekrarlanan duyguların endişe, ardından korku, kaygı ve üzüntü olduğu saptanmıştır. Yanlılık riski değerlendirmelerine göre ölçek geliştirme çalışmalarından biri düşük, diğerkleri orta düzeyde yanlılık riski taşımaktadır.

Ölçek geliştirme çalışmalarına ek olarak tarama sonucunda ulaşılan 12 çalışma da mevcut araçlardan ikisinin farklı örnekleme ve ülkelerde geçerliliğini test etmiştir. Uyarılma ve geçerlilik çalışması en fazla yapılan aracın (Clayton ve Karazsia, 2020) toplam madde sayısı söz konusu çalışmalarda farklılık göstermiştir. Aynı ölçeğin maddelerinde yalnızca endişe (*concern*) duygusunun yer aldığı görülmüştür. Geçerlilik çalışmaları, ölçeklerin faktör yapılarının farklı örneklemlerde değişkenlik gösterebildiğini ortaya koymuştur. Yakınsak ve ayrışma geçerliliği testi için kullanılan diğerk ölçekler içerik bakımından çeşitliliğe sahiptir. Cinsiyet farkını test eden çalışmalarda, kadınların belirli ölçek boyutlarında erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde eko-duygu yaşadığı belirtilmiştir.

Eko-duyguları ölçmeyi amaçlayan ölçek geliştirme çalışmalarında, ilgili eko-duygunun net bir tanımının yapılmasının gerekliliği vurgulanmakla beraber, ölçek maddelerinin oluşturulması aşamasında veya toplanan veriler doğrultusunda yeni ve somut bir tanım ortaya konmamıştır. Ayrıca, duyguların incelenen çalışmalarda yukarıdan aşağı yaklaşımıyla ele alındığı görülmüştür. Ölçek maddeleri oluşturulurken, odaklanılan popülasyonda ortaya çıkabilecek tüm olası duyguları veya belirli bir duyguyu temsil eden bileşenleri bir araya getirmek yerine, maddeler varsayılan belirli duygular ve belirtiler üzerine kurgulanmıştır. İncelenen araçlarda, duyguların çoklu bileşenlerini -duygusal, davranışsal, bilişsel, güdüsel ve fiziksel yönleri- dikkate alma konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Mevcut ölçüm araçlarında umut, mizah, öngörülen gurur, minnettarlık, iyimserlik veya güçlülük gibi olumlu duyguların yer almadığı görülmüştür. Çalışma desenleri açısından incelendiğinde çoğu çalışma metodolojik sağlamlık açısından iyileştirilmeye ve daha iyi kanıtlara ihtiyaç duymaktadır.

Bulgular, eko-duyguların işevuruk tanımlarının çevresel bağlamlar dikkate alınarak aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla ele alınmasının gerekliliğini desteklemektedir. Her duygunun farklı çıktılardaki (örn., ruh sağlığı, bireysel veya politik eylemde bulunma, yaşamsal karar alma süreçleri) ve farklı popülasyonlardaki (örn., genç ve yaşlı nesiller, Küresel Güney/Kuzey, iklim krizlerinin doğrudan veya dolaylı etkilerine maruz kalan kişiler) çeşitli rollerini anlamak ve iklim değişikliğini hafifleten davranışların benimsenmesi ve teşvik edilmesini amaçlayan eğitim programlarının etkinliğini değerlendirmek üzere kapsamlı bir eko-duygu ölçümünün gerekli olduğu düşünülmektedir. Taramanın yapıldığı tarihten sonra yayınlanan ölçek geliştirme ve geçerlilik çalışmaları bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Eko-duygu çalışmalarının güncelliğini koruduğu göz önüne alındığında, tarama ve gözden geçirme çalışmalarının belirli aralıklarla tekrarlanması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Eko-duygular, eko-kaygı, eko-suçluluk, eko-yas, öz-bildirim, psikometrik araç, ölçek geçerliliği

Kaynakça

- Ágoston, C., Urbán, R., Nagy, B., Csaba, B., Kóváry, Z., Kovács, K., Varga, A., Dúll, A., Mónus, F., Shaw, C. A. ve Demetrovics, Z. (2022). The psychological consequences of the ecological crisis: Three new questionnaires to assess eco-anxiety, eco-guilt, and ecological grief. *Climate Risk Management*, 37, 100441. <https://doi.org/10.1016/j.crm.2022.100441>
- Bowler, R. M. ve Schwarzer, R. (1991). Environmental anxiety: Assessing emotional distress and concerns after toxin exposure. *Anxiety Research*, 4(2), 167-180. <https://doi.org/10.1080/08917779108248771>
- Caceres, C., Leiva-Bianchi, M., Serrano, C., Ormazábal, Y., Mena, C. ve Cantillana, J. C. (2022). What is solastalgia and how is it measured? SOS, a validated scale in population exposed to drought and forest fires. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(20), 13682. <https://doi.org/10.3390/ijerph192013682>
- Clayton, S., Manning, C. M., Krygsman, K. ve Speiser, M. (2017). *Mental Health and Our Changing Climate: Impacts, Implications, and Guidance: (503122017-001)* [Dataset]. <https://doi.org/10.1037/e503122017-001>
- Clayton, S. ve Karaszia, B. T. (2020). Development and validation of a measure of climate change anxiety. *Journal of Environmental Psychology*, 69, 101434. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101434>
- Higginbotham, N., Connor, L., Albrecht, G., Freeman, S. ve Agho, K. (2007). Validation of an Environmental Distress Scale. *EcoHealth*, 3(4), 245-254. <https://doi.org/10.1007/s10393-006-0069-x>

- Hogg, T. L., Stanley, S. K., O'Brien, L. V., Wilson, M. S., ve Watsford, C. R. (2021). The Hogg Eco-Anxiety Scale: Development and validation of a multidimensional scale. *Global Environmental Change*, 71, 102391. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102391>
- Searle, K. ve Gow, K. (2010). Do concerns about climate change lead to distress? *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 2(4), 362-379. <https://doi.org/10.1108/17568691011089891>
- Stewart, A. E. (2021). Psychometric properties of the Climate Change Worry Scale. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 494. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020494>

Eko-Anksiyete Ne Zaman İşlevsel Hale Gelir? Bilişsel Abartma Tarzı ve Kontrol Edilemezliğe Toleransın Düzenleyici Rollerini

Ayşe ALTAN ATALAY¹, Ceren GÖKDAĞ², Başak CENGİZ³, Naz KING⁴

İklim krizi ve diğer ekolojik problemler kamuoyunda çocuklukla toplumsal boyutlarıyla ele alınsa da son dönemde yapılan çalışmalar bu küresel sorunun bireyler üzerinde sosyal etkilerinin çok ötesinde etkileri de olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin bazı kişilerin çevre sorunları yüzünden kontrol edemedikleri endişe atakları yaşadıklarını, yoğun kaygıya eşlik eden uyku problemleri ve günlük işlevsellik düzeyinde anlamlı düşüşler yaşadıkları alan yazında sıkça vurgulanmaktadır. Eko-anksiyete (*eco-anxiety*) adı verilen bu durum, iklim krizinin sonucu olarak şu anda yaşanmakta olan ve gelecekte yaşanacağı düşünülen zararlar ve kayıplara dair kaygı olarak tanımlanmıştır (Hogg ve ark., 2021). Birçok araştırmacı ve kuramcı çevre dostu davranışların eko-anksiyete durumlarıyla baş etmek için akla gelebilecek ilk ve en etkili bireysel baş etme yöntemi olduğunu öne sürmektedir. Çevre dostu davranışlar yoluyla bireyler çevre krize bireysel katkılarını en aza indirmekte ve bunun sonucu olarak (göreceli) bir kontrol duygusu yaşamaktadırlar. Ancak, alan yazına bakıldığında eko-anksiyetenin farklı davranışsal sonuçları olabildiği göze çarpmaktadır. Örneğin, bazı çalışmalar eko-anksiyetenin çevreye duyarlı (*pro-environmental*) davranışlarda artışlarla ilişkilendirirken, bazı çalışmalar da bu değişkenler arasında ilişki gözlemleyememiştir. Aksine, eko-anksiyete seviyesi yüksek kişilerde çevre dostu davranış sıklığında bir düşüş olabileceğini ve eko-anksiyetenin tam aksi yönde, çevre ve iklim krizi konusundaki gelişmelere karşı kayıtsızlık olarak tanımlanan eko-felç (*eco-paralysis*) durumuyla da sonuçlanabileceği öne sürülmüştür (Innocenti ve ark., 2024). Başka bir deyişle, eko-anksiyetenin neden olduğu aşırı kaygı, umutsuzluk, çaresizlik ve depresyon nedeniyle, bazı bireyler bu konuyla yapıcı bir şekilde başa çıkamamakta ve bunun sonucu olarak çevreye duyarlı davranışlarda

¹ Doç. Dr., Kadir Has Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, ayse.altan@khas.edu.tr, 0000-0001-9748-2517 (Sorumlu Yazar)

² Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, ceren.gokdag@cbu.edu.tr, 0000-0002-9111-2811

³ Psk., Kadir Has Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, bbbasakccengiz@gmail.com, 0009-0001-6208-1657

⁴ Psk., Reading Üniversitesi Psikoloji Bölümü, nking18@ku.edu.tr, 0009-0006-3644-713X

bulunmamakta ya da bu konuda artan kaygı yaşamalarına rağmen ekolojik felaketle ilgili bilgileri ve yeni gelişmeleri görmezden gelme eğilimi göstermektedirler (Hogg ve ark., 2024). Ancak, alan yazın incelendiğinde eko-anksiyetenin hangi durumlarda çevre dostu davranış sıklığında artışlara ya da eko-felç durumuna yol açtığına dair yeterli çalışmaya rastlanmamaktadır. Alan yazındaki bu boşluğu gidermek için bu çalışmada eko-anksiyetenin çevre dostu davranışlar ve eko-felç durumuyla ilişkisinde bilişsel abartma tarzı (*looming cognitive style*) (Riskind ve ark., 2000) ve kontrol edilemezliğe toleransın (*tolerance of uncontrollability*) (Hay ve ark., 2022) düzenleyici değişken düzenleyici değişken rolleri incelenecektir. Bilişsel abartma tarzı gerçek veya hayali tehditlerin zaman ve mekânda hızla yaklaştığına dair zihinsel temsiller yoluyla işleyen uyumsuz bir bilişsel stildir. Bu tür zihinsel temsiller dikkat, bellek ve yorumlama süreçlerini etkiler ve gerçek veya potansiyel tehditlerin olduğundan daha büyük ve bunaltıcı algılanmasına yol açar. Kontrol edilemezliğe tolerans, kişinin yaşamın kontrol edilemez yönlerini, valansları ve öngörülebilirliklerine bakılmaksızın, kabul etme kolaylığı ve bu konudaki inançlarını ifade eder. Kontrol edilmezliğe tolerans, kontrol odağı, belirsizliğe tahammülsüzlük ve öz-yeterlilik gibi yapılarla kavramsal benzerlik taşır, çünkü hepsi çevrede olup bitenler üzerinde kontrol algısına ve kontrolün azalması hissiyle başa çıkma kapasitesine vurgu yapar. Yapılan çalışmalar kontrolsüzlüğe daha fazla tolerans gösterebilen kişilerin daha düşük seviyelerde kaygı ve depresyon yaşadıklarını ve stres altında bile işlevselliklerini sürdürebildiklerini göstermiştir. Gerek bilişsel abartma tarzı gerekse de kontrol edilemezliğe tolerans daha önce eko-anksiyette ya da çevreye duyarlı davranışlar bağlamında araştırılmamıştır. Ancak her iki değişkenin de eko-anksiyete ve ilişkili kavramlarla etkileşime girerek bu kavramların etkilerini azaltmaları ya da artırmaları olasıdır. Bugüne değin yapılmış çalışmalar bilişsel abartma tarzının diğer risk faktörlerinin etkisini artırarak kişilerin daha yüksek seviyelerde psikolojik sıkıntı yaşamalarına katkıda bulunduğuna işaret etmektedir (Riskind, 2024). Kontrol edilmezliğe tahammülsüzlük üstüne çok sayıda çalışma olmasa da bilişsel risk faktörlerinin etkisini baskılayan bir kavram olduğu öne sürülmektedir (Hay ve ark., 2024). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, eko-anksiyetesi yüksek kişilerin aynı zamanda bilişsel abartma tarzları da yüksekse daha fazla eko-felç yaşamaları beklenmektedir. Aksi şekilde, yüksek eko-anksiyete bildiren kişilerden daha fazla kontrol edilmezliğe tolerans kapasitesi olanların daha sıklıkla çevre dostu davranışlar göstermeleri beklenmektedir. Bu amaçlarla ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle 18- 72 yaşları arasında ($X = 23.87$, $SS = 8.45$) 434 kişiden (364 kadın) oluşan genel bir örneklemden Bilişsel Abartma Tarzı Ölçeği (BATÖ, Riskind ve ark., 2000), Kontrol Edilmezliğe Tolerans Ölçeği (KETÖ,

Hay ve ark., 2022), Hogg Eko-Anksiyete Skalası (HEAS, Hogg ve ark., 2021), Eko-Felç Ölçeği (EFÖ, Innocenti ve ark., 2023), Çevre Davranış Ölçeği (ÇDÖ, Goldman ve ark., 2006) ve Yaygın Anksiyete Bozukluğu Ölçeği (YABÖ, Spitzer ve ark., 2006) aracılığıyla çevrimiçi platformda veri toplanmaktadır. Bu çalışma hem bilişsel abartma tarzı hem de kontrol edilmezliğe tolerans kavramlarının eko-anksiyete ve bağlantılı değişkenlerle ilişkisini inceleyen ilk çalışmadır. Bu yönüyle keşifsel bir yanı bulunmaktadır. Veri toplama devam etmektedir. Elde edilen veriler düzenleyicilik analiziyle test edilecek, bulgular güncel alan yazın ışığında tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Eko-anksiyete, bilişsel abartma tarzı, kontrol edilmezliğe tahammül, çevre dostu davranışlar, eko-felç.

Kaynakça

- Goldman, D., Yavetz, B. ve Pe'er, S. (2006). Environmental literacy in teacher training in Israel: Environmental behavior of new students. *Journal of Environmental Education* 38, 3–22.
- Hay, A., Barthel, A. L., Moskow, D. M. ve Hofmann, S. G. (2022). Defining and measuring tolerance of uncontrollability. *Cognitive Therapy and Research*, 1-14.
- Hogg, T. L., Stanley, S. K., O'Brien, L. V., Watsford, C. R. ve Walker, I. (2024). Clarifying the nature of the association between eco-anxiety, wellbeing and pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 95, 102249.
- Hogg, T. L., Stanley, S. K., O'Brien, L. V., Wilson, M. S. ve Watsford, C. R. (2021). The Hogg Eco-Anxiety Scale: Development and validation of a multidimensional scale. *Global Environmental Change*, 71, 102391.
- Innocenti, M., Santarelli, G., Lombardi, G. S., Ciabini, L., Zjalic, D., Di Russo, M. ve Cadeddu, C. (2023). How can climate change anxiety induce both pro-environmental behaviours and eco-paralysis? The mediating role of general self-efficacy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(4), 3085.
- Riskind, J. H. (2024). Unscrambling the dynamics of danger: Scientific foundations and evidence for the looming vulnerability model and looming cognitive style in anxiety. *Cognitive Therapy and Research*, 1-25.
- Riskind, J. H., Williams, N. L., Gessner, T. L., Chrosniak, L. D. ve Cortina, J. M. (2000). The looming maladaptive style: anxiety, danger, and schematic processing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 837.
- Spitzer, R. L., Kroenke, K., Williams, J. B. ve Löwe, B. (2006). A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: the GAD-7. *Archives of Internal Medicine*, 166(10), 1092-1097.

OTURUM 4

(24 Kasım 2024, 14:00-15:00)

Oturum Başkanı: Betül KANIK

Türdeş ve Hayvan Bulaşıcı Hastalık Vektörlerine Yönelik Seçici Dikkat: Evrimsel Uyuşmazlık Perspektifinden Bir İnceleme¹

Sezer RENGİİYİLER², İ. Mert TEKÖZEL³

Evrimsel psikologlar, biyolojik bağışıklık sisteminin sınırlılıklarını telafi edici bir işlev üstlenen ve potansiyel bir enfeksiyon gerçekleşmeden önce çok çeşitli bir duygusal, bilişsel ve davranışsal kaçınma tepkisi repertuarını harekete geçiren evrimleşmiş bir motivasyonel sistemin desenlendiğini vurgulamaktadır (Schaller ve Park, 2011). Davranışsal bağışıklık sistemi (DBS) ismiyle kavramsallaştırılan bu sistemin; tikslenme duygusundan seçici dikkat ve bellek gibi bilişsel süreçlere, cinsel tutum ve davranışlardan dış gruplara yönelik ön yargı ve damgalamaya kadar oldukça geniş çeşitlilikteki psikolojik doğurgu ile ilişkili olduğu ve kişinin bulaşıcı hastalık tehdidinden korunmasında kayda değer adaptif getiriler sağladığı dile getirilmektedir (Ackerman ve ark., 2018; Murray ve Schaller, 2016).

Öte yandan, DBS'nin şekillendiği küçük ölçekli avcı-toplayıcı çevre koşulları ile Neolitik Devrim sonrasında ortaya çıkan yerleşik tarım toplumlarının barındırdığı çevre koşulları arasında birçok bakımdan evrimsel bir uyuşmazlığın (*evolutionary mismatch*) bulunduğu göze çarpmaktadır (Schaller ve ark., 2022). Bunlar arasında; nüfus yoğunluğu ve coğrafi hareketliliğin devasa düzeyde artması, enfeksiyona aracılık eden sayısız ortak kullanım nesnesinin ortaya çıkması ve düşük hijyen düzeyine sahip ortamların çoğalması öne çıkmaktadır (Crawford, 2019). Dahası, insan-olmayan hayvanlarla ve dolayısıyla potansiyel hastalık vektörleriyle oldukça sık, tekrarlı ve çok boyutlu bir şekilde etkileşim halinde olan tarım toplumları ile karşılaştırıldığında, avcı-toplayıcı atalarımız ile hayvanlar arasındaki etkileşimin oldukça sınırlı bir bağlamda kaldığı (ör. avlanma ve tesadüfi karşılaşmalar) görülmektedir (Ackerman ve ark., 2021). Bu asimetrinin kaçınılmaz sonucu ise zoonotik, yani türler arası aktarım yoluyla diğer hayvan türlerinden insanlara taşınan bulaşıcı hastalıkların, tarım toplumlarıyla birlikte muazzam bir artış göstererek

¹Bildiri özeti olarak sunulan mevcut çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Tezli Yüksek Lisans programı kapsamında gerçekleştirilen ve 2022 yılının Haziran ayında tamamlanan *Türdeş ve Türdeş Olmayan Bulaşıcı Hastalık Vektörü Hayvanların Davranışsal Bağışıklık Sistemi Üzerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması* başlıklı tez çalışmasından üretilmiş olup 2024 yılının Mayıs ayında yayınlanmıştır (Rengiiyiler ve Teközel, 2024).

² Arş. Gör., Sinop Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, srengiiyiler@sinop.edu.tr, [0000-0002-6534-423X](https://orcid.org/0000-0002-6534-423X) (Sorumlu Yazar)

³ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, i.mert.tekozel@ege.edu.tr, [0000-0002-2224-1425](https://orcid.org/0000-0002-2224-1425)

insan sağlığı üzerinde büyük bir tehdit oluşturmaya devam etmesidir (Dharmarajan ve ark., 2022). Öyle ki modern insanlık tarihi boyunca ölümlülük üzerinde hatırı sayılır tahribatlara yol açmış küresel salgınlar incelendiğinde (r. COVID-19, hıyarcıklı veba, İspanyol gribi), bunların tamamına yakının zoonotik bir kökene dayandığı tespit edilmiştir (Lu ve ark., 2020; Wolfe ve ark., 2007). Bu bilgiler ışıkında, avcı-toplayıcı zihnin barındırdığı anti-patojen savunmaların, hayvan hedeflerin zoonotik aktarım potansiyelini saptamak konusunda yeterince duyarlı olmayışının temel nedeni olarak bahsi geçen evrimsel uyumsuzluk (Li ve ark., 2018) gösterilebilir.

Teorik ıkış noktası söz konusu evrimsel uyumsuzluk hipotezi üzerine kurulan mevcut çalışmanın ($n = 78$) iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, DBS'nin temel çıktı mekanizmalarından birini teşkil eden seçici dikkatin (bkz. Ackerman ve ark., 2009), bulaşıcı hastalık vektörü hayvan hedeflere yönelik bir duyarlılığa sahip olup olmadığının tespit edilmesidir. Çalışmanın ikinci amacı ise seçici dikkat süreçlerinin patojen rezervi hayvanlara ilişkin bir hassasiyeti mevcutsa, bu hassasiyetin türdeş hedeflerin sinyallediği enfeksiyon işaretlerine (yüz üzerinde bulunan morfolojik sapmalar) kıyasla ne düzeyde olduğunun ortaya konulmasıdır. İlaveten, katılımcıların patojen duyarlılığını bağlamsal olarak artırmak amacıyla bir deneysel manipülasyon gerçekleştirilmiş ve bunun seçici dikkat süreçleri ile etkileşim halinde olup olmadığı mercek altına alınmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, nötr hayvan hedeflerle karşılaştırıldığında zoonotik hastalık vektörü hayvanlara yönelik bir dikkat yanlılığının ortaya çıkmadığı; buna karşın enfeksiyon işaretleri taşıyan türdeş hedeflerin, nötr türdeş hedeflere oranla seçici dikkati daha fazla tuttuğu saptanmıştır. Etkileşim diğer yönden incelendiğinde ise enfeksiyon ipuçları barındıran trdeşlerin hastalık vektörü hayvanlara kıyasla dikkati daha yoğun bir şekilde tuttuğu; öte yandan nötr türdeş hedefler ile nötr hayvan hedefler arasında dikkat süreçleri bakımından anlamlı bir farklılaşma yakalanmamıştır. Son olarak, patojen tehdidini deneysel olarak belirgin kılmak için uygulanan manipülasyonun herhangi bir farklılaştırıcı etki doğurmadığı gözlemlenmiştir.

Elde edilen bulgular, DBS'nin türdeş hedeflerin sinyallediği enfeksiyon işaretlerine gösterdiği duyarlılığı, hayvan hedeflerin zoonotik hastalık riski karşısında gösterme kapasitesinden yoksun olduğunu gözler önüne sermekte ve evrimsel uyumsuzluk hipotezinin öngörüleriyle tutarlılık göstermektedir. Bu çerçevede, mevcut çalışmanın küresel sağlık ve epidemiyoloji araştırmaları için önemli doğurgulara sahip olduğu düşünülmektedir. Zira evrimleşmiş zihnin, zoonotik hastalıkların vektörü hayvanları ayırıtırma becerisinden yoksun olduğu göz önüne alındığında, zoonotik aktarım riski barındıran hayvanların ileri moleküler

biyolojik yöntemlerle teşhis edilerek bu hayvanlarla olan etkileşimimizin kontrollü bir gözetime tabi tutulması, muhtemel zoonotik enfeksiyonların henüz küresel bir salgın boyutuna ulaşmadan evvel önüne geçilmesinde oldukça kritik bir rol oynayacaktır (Pike ve ark., 2010). Benzer bir şekilde, zoonotik hastalıkların bulaş dinamiklerine ilişkin sosyal olarak aktarılan anti-patojen savunmaların etkin bir şekilde kullanılması (ör. halk sağlığı eğitimi), potansiyel enfeksiyon hastalıklarının ve pandemilerin önlenmesinde tamamlayıcı bir işlev üstlenecektir (bkz. Wormley ve Varnum, 2023).

Anahtar kelimeler: Davranışsal bağışıklık sistemi, evrimsel psikoloji, evrimsel uyumsuzluk, seçici dikkat, patojen, zoonotik hastalıklar

Kaynakça

- Ackerman, J. M., Becker, D. V., Mortensen, C. R., Sasaki, T., Neuberg, S. L. ve Kenrick, D. T. (2009). A pox on the mind: Disjunction of attention and memory in the processing of physical disfigurement. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(3), 478-485. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2008.12.008>
- Ackerman, J. M., Hill, S. E. ve Murray, D. R. (2018). The behavioral immune system: Current concerns and future directions. *Social and Personality Psychology Compass*, 12(2), e12371. <https://doi.org/10.1111/spc3.12371>
- Ackerman, J. M., Tybur, J. M. ve Blackwell, A. D. (2021). What role does pathogen-avoidance psychology play in pandemics?. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(3), 177-186. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2020.11.008>
- Crawford, D. H. (2019). *Ölümcül Yakınlıklar: Mikroplar Tarihimizi Nasıl Şekillendirdi?* (G. Koca, Çev.) Metis Yayıncılık Ltd.
- Dharmarajan, G., Li, R., Chanda, E., Dean, K. R., Dirzo, R., Jakobsen, K. S., Khan, I., Leirs, H., Shi, Zheng-Li., Wolfe, N. D., Yang, R. ve Stenseth, N. C. (2022). The Animal Origin of Major Human Infectious Diseases: What Can Past Epidemics Teach Us About Preventing the Next Pandemic?. *Zoonoses*, 2(1). 1-13. <https://doi.org/10.15212/ZOONOSES-2021-0028>
- Li, N. P., van Vugt, M. ve Colarelli, S. M. (2018). The evolutionary mismatch hypothesis: Implications for psychological science. *Current Directions in Psychological Science*, 27(1), 38-44. <https://doi.org/10.1177/0963721417731378>
- Lu, H., Stratton, C. W. ve Tang, Y. W. (2020). Outbreak of pneumonia of unknown etiology in Wuhan, China: The mystery and the miracle. *Journal of Medical Virology*, 92(4), 401-402. <https://doi.org/10.1002/jmv.25678>

- Murray, D. R. ve Schaller, M. (2016). The behavioral immune system: Implications for social cognition, social interaction, and social influence. M. P. Zanna ve J. M. Olson (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (53. baskı) içinde (s. 75-129). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/bs.aesp.2015.09.002>
- Pike, B. L., Saylor, K. E., Fair, J. N., LeBreton, M., Tamoufe, U., Djoko, C. F., Rimoin, A. W. ve Wolfe, N. D. (2010). The origin and prevention of pandemics. *Clinical Infectious Diseases*, 50(12), 1636-1640. <https://doi.org/10.1086/652860>
- Rengiyiler, S. ve Teközel, M. (2024). Visual attention is not attuned to non-human animal targets' pathogenicity: an evolutionary mismatch perspective. *The Journal of General Psychology*, 0(0) 1-22. <https://doi.org/10.1080/00221309.2024.2349005>
- Schaller, M., Murray, D. R. ve Hofer, M. K. (2022). The behavioural immune system and pandemic psychology: The evolved psychology of disease-avoidance and its implications for attitudes, behaviour, and public health during epidemic outbreaks. *European Review of Social Psychology*, 33(2), 360-396. <https://doi.org/10.1080/10463283.2021.1988404>
- Schaller, M. ve Park, J. H. (2011). The behavioral immune system (and why it matters). *Current Directions in Psychological Science*, 20(2), 99-103. <https://doi.org/10.1177/0963721411402596>
- Wolfe, N. D., Dunavan, C. P. ve Diamond, J. (2007). Origins of major human infectious diseases. *Nature*, 447(7142), 279-283. <https://doi.org/10.1038/nature05775>
- Wormley, A. S. ve Varnum, M. E. (2023). How is the behavioral immune system related to hygiene behaviors? *Current Research in Ecological and Social Psychology*, 4, 100081. <https://doi.org/10.1016/j.cresp.2022.100081>

Ekolojik Refah Ölçeği Türkçeye Uyarlama Çalışması

Muhammed Huzeyfe GÜLTEKİN¹, Fatih KÖSEOĞLU², Kevser BERKET³, Sevim CESUR⁴

İnsanların yiyecek seçimi bilişsel, duygusal, davranışsal vs. çok farklı boyutlardan etkilenir (Catellani ve Carfora, 2023). Sosyal psikolojik perspektif bu boyutları anlamamıza yardımcı olur ve bireylerin yiyecek tercihlerinde etkili olan sosyal, kültürel, bilişsel, duygusal, davranışsal, psikolojik ve çevresel etmenlerin izini sürer (Hardcastle ve ark., 2015; Shepherd, 1999). Tüketim kalıpları ve yiyecek seçimi biyolojik çeşitliliğin korunması, yaşama saygı, doğal kaynakların korunması, enerji tasarrufu ve endüstriyel kirliliğin azaltılması gibi çevre sağlığını doğrudan ilgilendiren değişkenlerle ilişkilidir (Guiné ve ark., 2021). Bu bağlam içerisinde yiyecek seçiminin altında yatan değişkenlerin tespiti tüketim kalıpları ve yeme davranışlarında değişiklik meydana getirmek suretiyle çevresel olarak sürdürülebilir gıda davranışlarının benimsenmesini teşvik etmenin iklim değişikliğini sınırlamada önemli bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir (Abrahamse, 2020). Ekolojik refah kavramı bireylerin yiyecek seçimlerinin altında yatan bir takım sosyo-psikolojik değişkenlere işaret eder. Çevresel korumaya ek olarak politik ve dini tutumları da yiyecek seçimine dahil ederek bütüncül etik bir çerçevede yiyecek tercihlerini ölçmeyi amaçlayan Ekolojik Refah Ölçeği (Ecological Welfare Scale) Lindeman ve Väänänen (2002) tarafından geliştirilmiştir. Lindeman ve Väänänen, kendilerinden önce geliştirilen bir takım yiyecek seçimi anketlerinde etik tercihlerin yeterince temsil edilmediğini, ek olarak dini değerler, politik tutumlar ve hayvan refahı gibi alt boyutlar konusunda da eksik olduğunu düşünmüşlerdir.

Türkçede yiyecek seçimi ve ekolojik refah konularında çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için kullanılacak birçok farklı ölçek mevcut olmakla birlikte yeme seçimi davranışını bahsi geçen sosyal psikolojik boyutlarıyla ele alan ve daha steril olarak ölçen bir ölçeğin eksikliği tespit edilmiştir. Bu çalışmada literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi adına Ekolojik Refah Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ölçeğin

¹ Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, huzeyfe.gultekin@atauni.edu.tr, 0000-0003-3861-3921 (Sorumlu Yazar)

² Arş. Gör., Siirt Üniversitesi Psikoloji Bölümü, ffatihkoseoglu@gmail.com, 0000-0001-9512-5065

³ Arş. Gör., Rumeli Üniversitesi Psikoloji Bölümü, kevser.bereket@rumeli.edu.tr, 0000 0001 6150 9781

⁴ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü, cesur@istanbul.edu.tr, 0000-0002-4038-0592

psikometrik özellikleri incelenmiş ve madde analizi ile açımlayıcı faktör analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ölçek güvenirliği için Cronbach alfa değeri hesaplanarak iç tutarlılık sınaması gerçekleştirilmiştir.

Ölçeğin orijinal formu ekolojik refahı 3 alt boyut ile ölçmektedir; (I) ekolojik refah (Hayvan refahı ve çevre korumasını içerir), (II) politik değerler ve (III) dini değerler. Ölçek 11 maddeden oluşmaktadır ve 4'lü Likert tipinde (1 = hiç önemli değil, 4 = çok önemli) tasarlanmıştır. Uyarlama çalışması öncesinde yazarlardan izin alınmış ve ardından ölçek bu çalışmanın yazarları tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Daha sonra başka bir uzman tarafından İngilizceye geri çeviri işlemi yapılarak kontrol edilmiştir. Çalışma kapsamında 519 kişiden veri toplanmıştır. Gerçekleştirilen madde analizi sonucunda tüm maddelerin toplam puanla .20'nin üzerinde, .46 (1. madde) ile .67 (3. madde) arasında değişen bir korelasyon gösterdiği tespit edilmiştir. Verilerin faktör analizine uygunluğu adına örneklem büyüklüğünün yeterliliği ile verilerin dağılımının AFA için uygunluğuna işaret eden Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett küresellik testi söz konusu değerler için kanıt oluşturmuştur (KMO = .81; Bartlett $\chi^2(519) = 4410,04, p < .001$). Ardından aynı AFA ($Ort. = 35,16, SS = 6,72$) gerçekleştirilmiştir. Temel bileşenler ve varimax yönteminin kullanıldığı AFA sonucu ölçeğin orijinal yapısıyla uyumlu bir şekilde 11 maddelik, özdeğeri 1'in üstünde olan ve toplam varyansın %75.72'sini açıklayan 3 faktörlük bir yapıda olduğu görülmüştür. Ortak varyans değerleri açısından tüm maddelerin rotasyon öncesi faktör matrisine ve rotasyon sonrası örüntü matrisine en az .30 faktör yükü ile yüklendiği, ayrıca çift yüklenen hiçbir maddenin de bulunmadığını tespit edilmiştir. Ölçeğin orijinal yapısında olduğu gibi ilk 5 madde ekolojik refah, 6-9. maddeler arası politik değerler ve 10-11. maddeler de din alt boyutuna yüklenmiştir. Ölçeğin genel güvenirlik değeri .86 olarak bulunmuştur. Tespit edilen 3 farklı faktörün güvenirlik değerleri ise şu şekildedir: 5 maddelik *ekolojik refah* için .89, 4 maddelik *politik değerler* için .84 ve 2 maddelik *din* için .99. Son olarak ölçeğin yakınsak geçerliliği kapsamında Doğaya Bağlılık Ölçeği (Mayer ve Frantz, 2004) ve Ekolojik Baskınlık Yönelimi Ölçeği (Uenal ve ark., 2022) ile olan korelasyonel ilişkileri incelenmiştir. Tüm incelemeler sonucunda Ekolojik Refah Ölçeği'nin Türkiye örnekleminde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ekolojik refah, politik değerler, dini değerler, yeme tercihi, hayvan refahı

Kaynakça

- Abrahamse, W. (2020). How to effectively encourage sustainable food choices: A mini-review of available evidence. *Frontiers in Psychology, 11*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.589674>
- Blaine, B. ve Crocker, J. (1995). Religiousness, race, and psychological well-being: Exploring social psychological mediators. *Personality and Social Psychology Bulletin, 21*(10), 1031–1041. <https://doi.org/10.1177/01461672952110004>
- Catellani, P. ve Carfora, V. (2023). *The social psychology of eating*. Springer Nature Switzerland AG. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-35070-2>
- Guiné, R.P.F., Bartkiene, E., Florença, S.G., Djekić, I., Bizjak, M.Č., Tarcea, M., Leal, M., Ferreira, V., Rumbak, I., Orfanos, P., Szűcs, V., Klava, D., Korzeniowska, M., Isoldi, K., Correia, P., Ferreira, M. ve Cardoso, A.P. (2021). Environmental issues as drivers for food choice: Study from a multinational framework. *Sustainability, 13*(5), 2869. <https://doi.org/10.3390/su13052869>
- Hardcastle, S. J., Thøgersen-Ntoumani, C. ve Chatzisarantis, N. L. (2015). Food choice and nutrition: A social psychological perspective. *Nutrients, 7*(10), 8712–8715. <https://doi.org/10.3390/nu7105424>
- Lindeman, M. ve Väänänen, M. (2000). Measurement of ethical food choice motives. *Appetite, 34*(1), 55–59. <https://doi.org/10.1006/appe.1999.0293>
- Mayer, F. S. ve Frantz, C. M. (2004). The connectedness to nature scale: A measure of individuals' feeling in community with nature. *Journal of Environmental Psychology, 24*, 503–515. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvp.2004.10.001>
- Shepherd, R. (1999). Social determinants of food choice. *Proceedings of the Nutrition Society, 58*(4), 807–812. <https://doi.org/10.1017/S0029665199001093>
- Uenal, F., Sidanius, J., Maertens, R., Hudson, S.-k. T. J., Davis, G. ve Ghani, A. (2022). The roots of ecological dominance orientation: Assessing individual preferences for an anthropocentric and hierarchically organized world. *Journal of Environmental Psychology, 81*, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101783>

Türkiye’de Çiftçilerin Psikolojik Sağlıkları ile Çevre ve Doğa Önem Verme Düzeyleri

Fatma Nur DOLU¹

Çiftçiler hava durumu değişimleri (Riethmuller ve ark., 2023), kuraklık (Austin ve ark., 2018), iklim değişikliği (Berry ve ark., 2011) gibi doğa ve çevre ile ilgili sorunlardan bunlarla olan yakın ilişkileri dolayısıyla fazlaca etkilenen bir gruptur. Çiftçilerin psikolojik sağlığına dair çalışmalar belli başlı ülkelerde yerel olarak yapılmakta ve bu çalışmalarda yaşam doyumu gibi pozitif psikolojik sağlık çıktılarına pek değinilmemektedir (Hagen ve ark., 2019). Çiftçiler doğa ve çevreden etkilendiği gibi çevrenin de en önemli etkileyici faktörlerindedir (Lequin ve ark., 2019). Bu çalışmada çiftçi ve çiftçi olmayan katılımcıların bazı psikolojik değişken düzeyleri, doğaya verilen önem ve çevre sorunlarında modern bilime güvenme düzeylerinin karşılaştırılması ve çiftçilerin doğa ve çevreye önem verme düzeylerinin sözü edilen değişkenler ve bazı sosyodemografik veriler tarafından yordanıp yordanmadığı incelenmiştir. Bu amaçla Avrupa Sosyal Anketi’nde Türkiye’nin bulunduğu 2004 (ESS Round 2: European Social Survey Round 2 Data, 2004) ve 2008 (ESS Round 4: European Social Survey Round 4 Data, 2008) yılı verileri analiz edilmiştir. Ankete katılan toplam 1900 katılımcının 206’sı tarım ile ilgili bir işe sahipken (%10.8) (24 kadın, 182 erkek), 1694’ü (%89.2) (498 kadın, 1196 erkek) bunun dışında bir meslektendir. Çiftçilerin yaşları 16-79 (Ort. = 46.58, SS = 15.24), çiftçi olmayanların ise 15-98 (Ort. = 39.81, SS = 15.06) arasındadır. Yaş, eğitim süresi, algılanan gelir düzeyi ve cinsiyet değişkenleri kovaryant tutularak çiftçi olup olmamanın yaşam doyumu, mutluluk, subjektif genel sağlık durumu, son iki haftadır dingin ve rahat hissetme, zinde ve dinlenmiş bir şekilde uyanma, neşeli ve keyifli hissetme, doğa ve çevreye önem verme ve çevre sorunlarında modern bilimlere güvenme düzeylerini yordayıp yordamadığı hiyerarşik çoklu lineer regresyon analizi ile incelenmiştir. Aykırı değerler için Cook uzaklığı, otokorelasyon için Durbin-Watson testi, çoklu doğrusallık için VIF ve tolerans değerleri ve rezidüellerin normalliği için Q-Q grafiği ile incelenmiş ve varsayımların karşılandığından emin olunmuştur. Analizde iki değişken bloğu oluşturulmuş ve bunlardan

¹ Arş. Gör., Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, fatmanur.dolu@gmail.com, 0000-0001-8665-2701

birincisinde kovaryantlar ve ikincisinde meslek durumu yordayıcı olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda kovaryantlar istatistiksel olarak kontrol edildiğinde çiftçi ve çiftçi olmayan katılımcıların subjektif genel sağlık durumlarının anlamlı olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur. Çiftçilerin genel sağlık durumu algıları (Ort. = 2.27, SS = 0.78) çiftçi olmayanlardan (Ort. = 2.26, SS = 0.76) daha kötüdür. Bunun haricindeki hiçbir yanıt değişkeni için meslek durumunun eklendiği ikinci modelin kovaryantların bulunduğu ilk modelden daha açıklayıcı olmadığı ve iki modelin anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Tüm katılımcıların doğaya ve çevreye önem verme düzeylerini yaş (B = -0.06, t = -2.47, p = .01) ve eğitim süresinin (B = -0.10, t = -3.85, p <.001) anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Katılımcıların yaş ve eğitim süresi arttıkça doğaya ve çevreye daha çok önem vermektedirler. İkinci olarak çiftçilerin doğa ve çevreye önem verme düzeylerinin yaş, eğitim süresi, algılanan gelir durumu, cinsiyet, mutluluk, subjektif sağlık, yaşam doyumu, dingin ve rahat hissetme, zinde ve dinlenmiş uyanma, neşeli ve keyifli hissetme ve çevre sorunlarında modern bilimlere güvenme düzeyleri değişkenleri tarafından yordanıp yordanmadığı çoklu lineer regresyon ile incelenmiştir. Analiz sonucunda subjektif sağlık (B = 0.29, t = 2.59, p = .01) ve çevre sorunlarında modern bilimlere güvenme düzeylerinin (B = 0.35, t = 3.29, p = .002) çiftçilerin doğa ve çevreye önem verme düzeylerini anlamlı olarak açıkladıkları bulunmuştur. Subjektif sağlık iyileştikçe ve çevre sorunlarında modern bilimlere duyulan güven arttıkça doğa ve çevreye önem verme düzeyleri artmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre çiftçilerin algılanan genel sağlık durumlarının daha kötü olması genelde kırsal bölgelerde yaşayan çiftçilerin sağlık hizmetlerine erişmekte zorluk yaşamaları, çiftçilerin sağlıkla ilişkili konuları önemsiz görmesi, sosyal damgalanma korkusu gibi çiftçilere özgü faktörler (Skaczkowski ve ark., 2024) ile açıklanabilir. Fakat iki grubun hem pozitif hem de negatif psikolojik sağlık değişkenlerinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Çiftçilerde genel toplumdaki farklı olarak yaş ve eğitim doğaya verilen önemi yordamamaktadır. Çiftçilerin subjektif sağlık algıları iyileştirilerek ve bilime güvenleri pekiştirilerek doğaya verdikleri önemin artması sağlanabilir. Sonuç olarak, çiftçilerin psikolojik sağlık değişkenleri ve doğa ve çevreye verdikleri önem konusunda genel popülasyondan bazı noktalarda farklılıklar gösterdiği ve psikoloji biliminin kırsal ve tarımsal konuları (Shanteau, 2001) özellikle bunların çevre ve doğa ile ilişkileri üzerinden tartışmasının önemli olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Çiftçi, çevre, doğa, ziraat, kırsal psikoloji, tarımsal psikoloji.

Kaynakça

- Austin, E. K., Handley, T., Kiem, A. S., Rich, J. L., Lewin, T. J., Askland, H. H., Askarimarnani, S. S., Perkins, D. A. ve Kelly, B. J. (2018). Drought-related stress among farmers: findings from the Australian Rural Mental Health Study. *Medical Journal of Australia*, 209(4), 159-165.
- Berry, H. L., Hogan, A., Owen, J., Rickwood, D. ve Fragar, L. (2011). Climate change and farmers' mental health: risks and responses. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 23, 119S-132S.
- ESS Round 2: European Social Survey Round 2 Data (2004). Data file edition 3.6. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi.org/10.21338/NSD-ESS2-2004>.
- ESS Round 4: European Social Survey Round 4 Data (2008). Data file edition 4.5. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi.org/10.21338/NSD-ESS4-2008>.
- Hagen, B. N., Albright, A., Sargeant, J., Winder, C. B., Harper, S. L., O'Sullivan, T. L. ve Jones-Bitton, A. (2019). Research trends in farmers' mental health: A scoping review of mental health outcomes and interventions among farming populations worldwide. *PLoS one*, 14(12), e0225661.
- Lequin, S., Grolleau, G. ve Mzoughi, N. (2019). Harnessing the power of identity to encourage farmers to protect the environment. *Environmental Science & Policy*, 93, 112-117.
- Riethmuller, M. L., Dzidic, P. L., McEvoy, P. M., ve Newnham, E. A. (2023). Change, connection and community: a qualitative exploration of farmers' mental health. *Journal of Rural Studies*, 97, 591-600.
- Shanteau, J. (2001). *Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science* (3. baskı). Craig-head, W. E., & Nemeroff, C. B. (Ed.). Wiley.
- Skaczkowski, G., Hull, M., Smith, A. E., Dollman, J., Jones, M., ve Gunn, K. M. (2024). Understanding farmers' barriers to health and mental health-related help-seeking: The development, factor structure, and reliability of the Farmer Help-Seeking Scale. *The Journal of Rural Health*, 40(1), 64-74.